

Літаратурная Беларусь

Выпуск №10 (158)
(кастрычнік)

Змест

КУЛЬТУРНА-АСВЕТНІЦКІ ПРАЕКТ

Грамадскага аб'яднання «Саюз беларускіх пісьменнікаў» і «Новага Часу»

lit-bel.org

novychas.by

ЕЎРАПОГЛЯД: пра што пішуць сучасныя еўрапейскія творцы..... с. 2
 СУМЕЖЖА: Алясь РАЗАНАЎ, «Галасы з Лівыі»..... с. 3
 ПРОЗА: новыя фрэскі Барыса ПЯТРОВІЧА..... с. 4
 ПАЗЭІЯ: вершаваныя нізкі Людмілы СІМАНЁНАК і Наталлі БОНДАР-ГАЛАВАЧ..... с. 5
 ШКАЛЯРЫЙ: чарговыя апавяданні з будучай кнігі Уладзіміра АРЛОВА і Паўла ТАТАРНІКАВА «Айчына: маляўнічая гісторыя»..... с. 6–7
 ПЕРАКЛАД: апавяданне новаабвешчанага лаўрэаткі Нобелеўскай прэміі па літаратуры Вольгі ТАКАРЧУК «Ігра на некалькіх барабанах»..... с. 8–10
 КРЫТЫКА: агляд новых кніжных выданняў..... с. 11
 СВЕТ: навіны замежнага літаратурнага жыцця..... с. 12

«Ён не самотны...»

Данута БІЧЭЛЬ пра Алеся ЧОБАТА

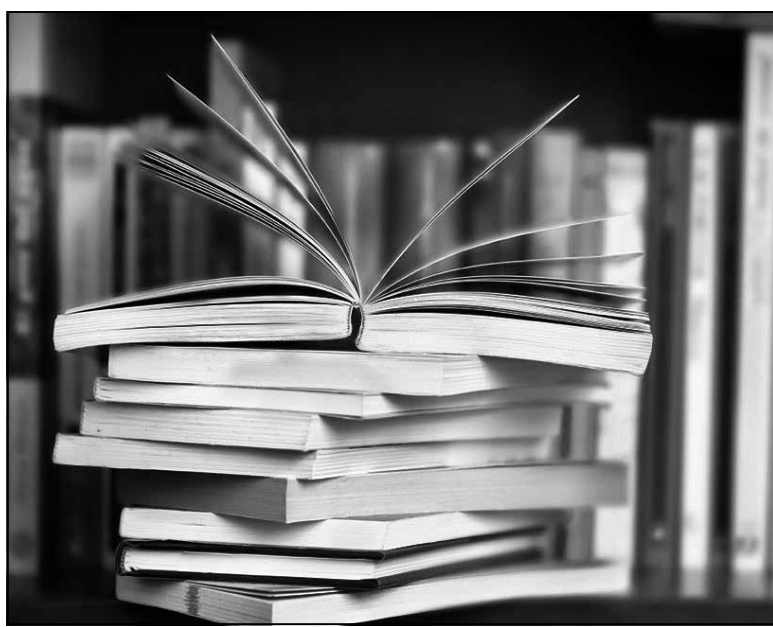
— Данута Янаўна, Вы напісалі прадмову да зборніка вершаў Алеся Чобата «Год» (1992), дзе адзначылі, што ў вершах паэта — «імпульс неспакойнага часу, няўтульнага жыцця непадкупнага пакалення...». Чым адметны гэты зборнік?

— Вы самі адказалі на сваё пытанне. Чобату трэба было памяняць прафесію. Дакладней, пасля першага мітыngu Народнага Фронта, на якім Чобат быў арганізатарам, яму давалося пакінуць працу на прадпрыемстве ВА «Азот». Ён стаў прафесійным рэвалюцыянерам, каардынатарам выбарчай кампаніі Рэгіянальнага блока «Саветы-1990» на выбарах у Вярхоўны Савет XII склікання. Заняўся літаратурай, напісаў кнігу «Год». Гэта кніга пачаткоўца, але большасць вершаў перайшлі ў наступныя перавыданні. Кніга пра той час, калі пачынаўся развал вялікай імперыі д'ябла. А я ў дзевяностыя пісала прадмовы да многіх першых кніжак таленавітых паэтаў, якія звярталіся да мяне.

— У 1997 годзе выйшла кніга «Ты не самотны...», створаная Вамі і Алесем Чобатам. Як нарадзілася такое адметнае выданне пра Максіма Багдановіча?

— Музей Максіма Багдановіча ў 1994 атрымаў юрыдычны статус самастойнага, да Максіма ехалі людзі з усяго свету, навукоўцы і даследчыкі з Англіі і Амерыкі. Калі людзі прыходзяць у музей, трэба, каб яны выходзілі не з пустымі рукамі, бо ўсё, што там пачулі і ўбачылі, хутка забываецца. У супрацоўнікаў з'явіліся магчымасці самастойна заняцца навукова-асветніцкай і выдавецкай дзейнасцю. Мы выдалі некалькі паштовак, буклетаў, сціпрых кніжак пра гродзенскі перыяд жыцця Максіма Багдановіча. У Алеся Чобата з'явілася падборка вершаў, ён прапанаваў выдаць сумесна. У мяне быў не творчы час, шмат працы было ў музеі. Таму я сабрала, што змагла. Алясь жа стварыў лепшую падборку вершаў пра Паэта.

— У кожнага з вас свой паэтычны голас. Сваю нізку вершаў Алясь Чобат назваў «Ліст у Ялту». Гэта своеасабліва паэтычная біяграфія Паэта. Вершам Алеся Чобата характэрна этнічнасць, няледзячы на эмацыянальнасць, экспрэсію. Хоць кніга выйшла 22 гады

таму, чаму яна гучыць так актуальна, так сучасна, нібы напісаная нядаўна?

— Таму што гэта вершы пра геніяльнага паэта, якога любіць чытач, мы дакрануліся да той любові, якую аддаем Максіму. На сустрэчах модадзь чытае на памяць вершы з гэтага зборніка...

— У творах Алеся Чобата ажываюць Горадня, Скідаць, вобразы людзей Горадні з мінулага і сучаснага жыцця. Радзіма — душа...

— Так аўтар пачынае ствараць «Кароткую гісторыю Беларусі» ў постацях яе прадстаўнікоў. Гэта адзіная рэальная мэта Алеся Чобата, дзеля чаго ён пачаў пісаць — і прозу, і паэзію, і эсэістыку, і журналістыку. Добра сказаў Анатоль Брусевіч у прадмове да кнігі Чобата «Кароткая гісторыя Беларусі»: «Усе гістарычныя постаці — ад Вялікіх князёў літоўскіх і рускіх ды каралёў Рэчы Паспалітай да вядомых паэтаў, навукоўцаў ды грамадскіх дзеячаў, гістарычныя асобы, якія ажываюць у кнізе — усе, без выключэння, маюць воблік, голас, беларускую душу аўтара».

— Проза Алеся Чобата — гэта арыгінальныя гістарычныя эсэ, свой погляд на асобы мінулага часу і сучаснасць. Аўтар часта палемізуе з сучаснымі гісторыкамі, гаворыць востра, нібы правакуе на аспрэчванне, гаворыць не надта прыемную праўду пра нас, беларусаў, наш нацыянальны характар.

— Чобат уважліва перачытвае гісторыкаў, палемізуе там, дзе даследчыкі падстройваліся пад польскую або расейскую

«праўду», бо да свае не змаглі дадумацца, а хто дадумаўся, той спалохаўся яе. Бо ў нашай гісторыі стагоддзі пустэчы, смерці. А так жа быць не павінна!

Творчы час Алеся Чобата займаў перыяд ад 1990 да 2013 года. Ён шмат пісаў публіцыстычных эсэ на гістарычныя тэмы, якія ў Савецкім Саюзе былі забароненыя. Алясь уклаў кнігу прозы «На дзікай прэрыі над Котрай, Гаўяй і Шчарай» (2014), куды ўвайшлі тыя гістарычныя эсэ, якія аўтар лічыў удалымі, а гэта «Вайна 1920 года. Хроніка», «Армія Краёва на Беларусі. Хроніка», «БССР: 1919—1991», іншыя. І нельга не адзначыць яго эстэтычна-філасофскі твор «Трансфармацыя беларускай нацыянальнай ідэі», які перадрукоўвалі ў дзевяностыя многія выданні.

— Да пяцідзесяцігоддзя Алеся Чобата выйшла кніга яго паэзіі «Калі хочаце мець у Айчыне свабоду...». Аўтар як у ранніх, так і ў пазнейшых творах паўстае няскораным барацьбітом за волю і незалежнасць, за чалавечае ў чалавеку...

— Гэтую кніжку ўклаў і выдаў Язэп Янушкевіч. Аўтару тады было не да кніжак, ён катастрафічна губляў зрок... У такіх кніжках, дзе няма вершаў ні пра што, вельмі важна ўкласці творы тэматычна, адносна падзеям і часу ў адпаведным парадку. Вершы не разбітыя на раздзелы. Але добра, што Язэп іх сабраў, таму што гэта поўны збор вершаў Чобата, напісаных на той час.

— Гісторыя Беларусі — праз падзеі і лёсы людзей — у паэтычным асэнсаванні Алеся Чо-

бата вельмі эмацыянальныя, публіцыстычна завостраныя, экспрэсіўныя. Што нараджае такую паэзію?

— Чобат у маладосці гуляў у шахматы, быў «другой шашкай» у рэспубліцы. І ён па прафесіі інжынер-канструктар, кіраваў на заводзе канструктарскім бюро. Таму ён дакладны ў паэзіі, скупы на словы, строгі, просты, зразумелы. Эмацыянальнасць — прыглушаная, заглыбленая, прыходзіла ў працэсе вучобы і ўдасканалвання паэтычнай творчасці.

— Вельмі часта ў творах А. Чобата згадваецца 1863 год, падзеі і асобы таго часу. Чым гэта абумоўлена?

— Паўстанне 1863 года — гэта такая падзея, у якой Беларусь паўстае як Краіна, за якую людзі свядома ішлі на смерць. У кнізе, якую ўклаў Язэп Янушкевіч, сабраныя і пастаўленыя побач усе вершы пра паўстанне.

— Рэзкі, непрыкрыты метафарамі пратэст супраць няволі, слугавання чужому, супраць згодніцкага маўчання, «абы ціха было», — характэрны для паэзіі Алеся Чобата. Як мянялася яго слова з часам?

— «Палітыкі — гэта людзі, якія павінны прадбачыць будучыню», — Чэрчыль.

Чобат прыйшоў у грамадскае жыццё Горадні як палітык. Пісьменнікам ён стаў услед за палітыкам. Яго погляды і яго слова не мяняліся. Толькі дасканаліся, узмацняліся. Чобат прыйшоў адначасна ў літаратуру і ў адраджэнскі рух са сваімі думкамі, са сваёй праўдай. І ён амаль не пачынаўся. Вершы пісаць ён хутка навучыўся. У «Народным фронце» не ўмелі афармляць тэксты пратаколаў, заяваў, іншых дакументаў. Мяне здзівіў Чобат, калі трэба было напісаць «Звароты на плот» да выбарцаў: ён гэта зрабіў так, нібы ўсё жыццё іх пісаў. Так пачалося наша супрацоўніцтва.

— Прыгадайце, калі ласка, як працавала Вам разам з Алесем Чобатам над перакладам паэзіі Караля Вайтылы? Як атрымалася кніга «Кароль Вайтыла. Паэзія. Выбранае. Ян Павел II. Рымскі трыціц» (2003)?

— Я з перакладамі святога Караля Вайтылы не спраўлялася. Усе цяжкія месцы Чобат браў на сябе, тыя вершы, якія я перакладала на свой выбар, Чобат мне таксама дапамагаў. Адчуванне мовы, веданне тэалагічных тэр-

мінаў, веданне Бібліі і Евангелія — у Чобата гэта ўсё ёсць, і шмат чаго ён разумее інтуітыўна.

— У 2016 годзе выйшла кніга Алеся Чобата «Планета». Як яна стваралася, як яе напісаў сляпы паэт?

— Чобат цяпер не піша вершаў, за невялікім выключэннем. Каб пісаць вершы, патрэбна жывое святло, таго, што ўнутры чалавека, мала. Але Чобат памятае ўсе свае творы — і вершы, і праязныя апавяданні, і гістарычныя эсэ — дакладна, слова ў слова. У кнізе «Планета» ёсць нерыфмаваныя версэты, іх ён мне дыктаваў, а я запісвала. Я часта тады ездзіла да яго ў Скідаць. Скажам, твор «Былі такія, хто нарадзіліся...» мы запісвалі ў два прыезды. Але ён дыктаваў гэта з памяці дакладна, не збіваўся. Пасля яшчэ і апраўдваўся: «У мяне гэта пайшло так гладка, бо я шмат разоў гэта перадумаў, перакручваў у сваёй памяці». Гэта і ёсць «Кароткая гісторыя Беларусі», дакладней, яе згустак, голая праўда, квінтэсэнцыя. Ён пісаў кароткую гісторыю мноства разоў. Спыняўся там, дзе на нашай зямлі перарывалася жыццё, бо нас вынішчалі дашчэнтту. Так цяпер знішчаюць украінцаў. А мы глядзім і нібы не бачым... Калі ўся кніжка «Планета» была ўкладзена, прадрыктаваныя праязныя версэты, я прапанавала яму напісаць яшчэ нейкі твор, больш светлы, ці што, бо палохаць чытачоў сваімі прагнозамі не варта. Ён згадзіўся, і праз кароткі час прадрыктаваў «Хатынь. Замест эпілога».

— Як жывеца «скідзельскаму самотніку» сёння?

— Чобат мае коцікаў, якіх ён успрымае як сям'ю, таму ён не самотны гэтую цемру пераносіць. Трэба ўмець слухаць сусвет і думаць, і любіць тых, каго табе Бог даў, на адлегласці.

Чобат жыве ў хаце, у якой нарадзіўся і рос, дзе набіваў гузікі да таго, як навучыўся хадзіць. Там нічога не змянілася. Тое, што хата не дагледжана, гэта на яго настрой не ўплывае, бо ён не бачыць. Бог прыслаў Чобату апякунку, яго равесніцу Таццяну Савянкуву, дырэктарку Музея Элізы Ажэшкі ў Мількаўшчыне. А грашовыя пераводы шануюнай лаўрэаткі Нобеля Святланы Алексіевіч даюць зразумець скідзельцам, што ў іхнім горадзе жыве чалавек, паважаны ў Беларусі, якога варта шанавать.

Гутарыла Марыя Новік

Самота, атлусценне і сяброўства...

Пра што пішуць лаўрэаты Еўрапейскай прэміі па літаратуры

10 гадоў таму Еўрапейскі Саюз заснаваў прэмію па літаратуры — каб папулярызаваць на міжнародным узроўні не надта вядомых, але таленавітых аўтараў з розных краін Еўропы. Намінантам прэміі можа стаць аўтар, які мае не менш за дзве, але не больш за чатыры выдадзеныя арыгінальныя кнігі.

Каардынуе прэмію адмысловы кансорцыум, які стварае нацыянальныя журы і арганізуе цырымонію ўзнагароджвання. Адметна, што конкурс можа ісці ажно цягам трох гадоў. Першы цыкл быў у 2009–2011 гадах, трэці скончыўся ў 2017-м. А ў 2019 годзе пачаўся новы цыкл, які завяршыцца ў 2021-м.

Кожны год каля 15-ці еўрапейскіх краін абіраюцца да ўдзелу ў конкурсе, пасля зацвярджання склад нацыянальных журы, бо ў кожнай краіне яно сваё. Ну а чальцы журы ўжо вызначаюць пераможцу.

У конкурсе маюць права ўдзельнічаць не толькі краіны-сябры ЕС, але і іншыя краіны Еўропы, якія з'яўляюцца ўдзельнікамі праграмы «Крэатыўная Еўропа», — агулам 41 краіна.

Лаўрэаты атрымліваюць грашовую прэмію ў памеры 5000 еўра і падтрымку ў выглядзе перакладаў сваёй кнігі, а таксама яе прамоцыю на міжнародным узроўні. Сёлета ў конкурсе перамаглі творцы з наступных краін: Аўстрыя, Венгрыя, Вялікабрытанія, Грузія, Грэцыя, Ірландыя, Італія, Літва, Польшча, Румынія, Славакія, Украіна, Фінляндыя і Францыя.

Пазнаёмімся з нацыянальнымі пераможцамі Еўрапейскай прэміі ды іх творчасцю.

Аўстрыя. Гэтую краіну прадстаўляе **Лаўра Фройдэнцхалер**.

Лаўра нарадзілася ў 1984 годзе ў Зальцбургу, вывучала нямецкую мову і літаратуразнаўства, філасофію, займалася гэндарнымі даследаваннямі. Яе першая кніга выйшла ў 2014 годзе, а праз чатыры гады раман «Каралева маўчыць» атрымаў добры водгук ад крытыкаў і — літаратурную ўзнагароду. Раман «пагружае» чытача ў ізаляваны космас вёскі і складаецца з фрагментаў успамінаў старой жанчыны. Гісторыя яе жыцця трагічная, аднак сама гераіня не ўспрымае яго так, яна, хутчэй, носіць гэты цяжар з гонарам, як «каралева». Другі раман пісьменніцы «Гісторыя прывідаў» пабачыў свет у 2019 годзе, і менавіта за гэтую кнігу Лаўра атрымала Еўрапейскую прэмію па літаратуры. Твор пра пастэчу, якая раптоўна ўтварылася ў жыцці маладой жанчыны. Удзень яна блукае па вуліцах, уначы запісвае свае назіранні ў шэраг. Усё, што раней мела значэнне ў яе жыцці, паступова сыходзіць у цень...

Ад Венгрыі лаўрэатам стала **Рэка Ман-Варэдзі** (Réka Mán-Várhelyi).

Рэка нарадзілася ў 1979 годзе ў Румыніі, а ў 1990-м пераехала ў Венгрыю, дзе цяпер і жыве. Вывучала эстэтыку і сацыялогію, а таксама этнічныя меншасці. Пасля працавала рэдактарам дзіцячых кніг у выдавецтве. Яе першы зборнік кароткіх апавяданняў з'явіўся ў 2014 годзе і быў прызнаны вельмі ўдалым дэбютам. Рэка піша кнігі для дзяцей і падлеткаў, за якія атрымала ўжо некалькі літаратурных прэмій у 2013 і 2018 гадах. З чорным гумарам і яркімі дэталямі яна апісвае не ўсім бачныя будні венгерскай сям'і. Атлусценне, юнацкія комплексы, прабуджэнне сэксуальнасці — усё гэта можна знайсці ў творах аўтаркі.

Меліса Харысан (Melissa Harrison) стала лаўрэаткай ад Вялікабрытаніі.

Аўтарка раманаў «Гліна», «У часы глогу», «Усё сярод ячменю» і навукова-папулярнай кнігі (нон-фікшн) «Дождж: чатыры прагукі ў англійскае надвор'е». Усе творы намінаваліся на літаратурныя прэміі. Меліса супрацоўнічае як калумністка з такімі выданнямі, як «The Times», «The Financial Times», «The Guardian» ды іншымі. Яе творчасць неразрывна спалучана з прыродаю. Апошні раман, за які Меліса і была вылучаная на прэмію, апавядае пра восень 1933 года ва ўсходняй Брытаніі — гэта, на думку маці галоўнага героя, была самая прыгожая восень на яе памяці, хаця Вялікая вайна ўсё ж «кідае цень» на палі і вёскі вакол іх любімай фермы. З горада прыязджае даследчыца фальклору і этнаграфіі, каб запісаць вясковыя традыцыі, якія неўзабаве знікнуць. Галоўны герой і мясцовыя жыхары паступова захапляюцца наведніцай. Але з часам збору ўраджаю пачынае адчувацца эканамічны ціск на вясцоўцаў, і галоўны герой вучыцца даваць сваім інстынктам і шукае спосабы ўратавацца ад катастрофы...

Бека Адамашвілі (Beqa Adamashvili) стаў лаўрэатам ад Грузіі.

Вядомы грузінскі блогер, дырэктар крэатыўнага агенцтва вывучаў журналістыку і сацыялогію ва ўніверсітэце. Яго літаратурны дэбют адбыўся ў 2009 годзе. Бека апублікаваў у інтэрнэце свае кароткія апавя-

данні і адразу ж набыў папулярнасць сярод чытачоў. У 2014-м яго кніга «Бэстсэлер» стала сапраўдным бэстсэлерам у Грузіі. Добрае пачуццё гумару і глыбокія веды ў галіне сусветнай літаратуры, алузіі на класічныя літаратурныя творы, а таксама выдатнае веданне прынцыпаў маркетынгу і рэкламы робяць яго апавяданні захапляльнымі і прыцягальнымі, што спрыяе росту папулярнасці.

Намінантам ад Грэцыі стаў **Нікас Хрысас** (Nikos Chryssos).

Аўтар нарадзіўся ў 1972 годзе ў Афінах і спачатку вучыўся на біёлага, а пасля вырашыў выбраць прафесію рэжысёра. Яму належыць букіністычная кнігарня ў Афінах. Нікас напісаў і выдаў дзве кнігі, сярод якіх раман «Новы дзень», за які ён і быў намінаваны на прэмію. Кніга апавядае пра прыгоды банды бяздомных, якія жывуць і паміраюць у порце «поўдня Еўропы» (Грэцыя). Раман пра жыццё і смерць, злачынтвы і пакаранні. Па словах аўтара, менавіта «захапляльныя кароткія гісторыі, а таксама захапляльныя шматгранныя раманы складаюць ядро грэцкай літаратурнай традыцыі».

Ян Карсан (Jan Carson) была намінаваная ад Ірландыі.

Жыве ў Белфасце. Яе першы раман быў надрукаваны ў 2014 годзе і атрымаў добры водгук. А ў 2015-м аўтарка штодзённа пісала кароткую гісторыю на паштовай картцы і дасылала яе аднаму са сваіх сяброў. У кожнай такой гісторыі апісваўся нейкі момант з яе жыцця: падслуханая размова, пабачаная карціна, імгненнае думка і г.д. У 2018 годзе зборнік гэтых звышмаленкіх апавяданняў атрымаў прыз ад Ірландскага саюза пісьменнікаў, а перад гэтым — у 2016-м — ад часопіса «Harper's Bazaar».

Лаўрэатам ад Італіі стаў **Джавані Дацыні** (Giovanni Dozzini).

Аўтар нарадзіўся ў Перуджы ў 1978 годзе, дзе жыве і цяпер. Працуе журналістам і перакладчыкам. З 2014-га — сябра арганізацыі камітэта «Encuentro», фестывалю, які прапагандуе іспанскую літаратуру ў Італіі. Займаецца музыкой і сам сябе называе «рок-зорка, у якой нічога не атрымалася». У сваіх творах Джавані ўздымае пытанне міграцыі. Апісвае-вывучае,

што адбываецца з чалавекам, калі ён робіць першыя крокі на зямлі чужой краіны, яго страхі, жаданні, гнеў і настальгію, а яшчэ — надзею.

Нашу суседку Літву прадставіла **Дайна Апалскайтэ** (Daina Opolskaitė).

Аўтарка нарадзілася ў 1979 годзе ў Ваўкавішках, скончыла Віленскі педагагічны ўніверсітэт, дзе вывучала літоўскую філалогію. Цяпер працуе настаўніцай у школе ў родным мястэчку. У 2000 годзе атрымала прыз Літоўскага саюза пісьменнікаў за сваю дэбютную кнігу, а ў 2018-м — дзве літаратурныя прэміі за зборнік кароткіх апавяданняў. Дайна піша кнігі для дзяцей і падлеткаў. У 2017 годзе яе раман «І аднойчы, Рычы» стаў кнігай года. Раман апавядае пра сапраўднае сяброўства і ўздымае шмат важных пытанняў для падлеткаў, а самае галоўнае — імкнецца даць на іх адказы: «Як ты можаш адчуваць сябе шчаслівым, калі цябе зваць Баліс Белек? Што такое быць Белекам — гэта нішто. І нават калі дадаць рудыя валасы, добраахвотнікаў не знайшося б. Іншы аднакласнік Рычы — прыгожы, разумны, смелы і спартыўны. Калі ён прыязджае ў школу на скутары, вочы ўсіх дзяўчат ззяюць, нібыта люстэркі».

Сучасную літаратуру яшчэ адной нашай суседкі, Польшчы, прадставіла **Марта Дзіда** (Marta Dzido).

Аўтарка нарадзілася ў 1981 годзе, скончыла школу кіно ў Лодзі і здымае дакументальныя стужкі. А яшчэ яна напісала тры раманы і навукова-папулярную кнігу «Жанчыны салідарнасці». Яе кар'ера як рэжысёра таксама паспяхова. Марта працавала галоўным апэратарам на здымках дакументальнай стужкі «Underground Women's State» (2009 г.) і адным з рэжысёраў дакументальнага фільма «Downtown» (2010 г.), які атрымаў прыз «Hollywood Eagle Documentary Award» у 2011 годзе.

Намінант з Румыніі — **Тацыяна Цыбуляц** (Tatiana Tîbuleac).

Тацыяна нарадзілася ў 1978 годзе ў Кішыніве, вучылася на факультэце журналістыкі Малдаўскага дзяржаўнага ўніверсітэта. Шырокая публіка ўпершыню даведлася пра яе ў 1995 годзе дзякуючы калонцы «Сапраўдныя гісторыі» ў штодзённай газеце «Flux». З 2008-га аўтарка жыве ў Парыжы. Яе дэбютам стаў зборнік кароткіх апавяданняў у 2014 годзе. У 2017-м яе першы раман «Лета, калі ў маці былі зялёныя вочы» атрымаў прэмію ад Саюза малдаўскіх пісьменнікаў, прыз літаратурнага часопіса «Observator Cultural» (Бухарэст) і прэмію «Observator Lucyem prize» на фестывалі ў Ясах. Кніга апавядае пра жанчыну, што памірае, і яе сына (якія праводзяць лета ў французскай вёсцы). Раман быў перакладзены на французскую і іспанскую мовы. Але на прэмію пісьменніца была намінаваная за раман «Шклянны сад», у якім яна таксама звяртаецца да тэмы маці, любімага і нелюбімага дзіцяці, піша пра трагічны на-

ступствы «бязвер'я». Лёс сіраты ў мультыкультурным Кішыніве, якому самотная і амбітная жанчына можа прапанаваць квітнеючую будучыню, а можа купіць у якасці працоўнай сілы і бязлітасна эксплуатаваць... Сталенне дзяўчыны паміж дзвюма мовамі і дзвюма культурамі (малдаўскай і румынскай) у гады, калі мяняюцца межы і палітычная сістэма... Твор спалучае і жорсткасць назірання за трагічнымі падзеямі, і спахванне героям.

Івана Дабраковава (Ivana Dobrakovová) стала лаўрэаткай ад Славакіі.

Пісьменніца і перакладчыца жыве ў Турыне. Яе літаратурны дэбют — зборнік кароткіх апавяданняў — у 2009 годзе быў намінаваны на «Anasoft Litera prize» і атрымаў прэмію «Ján Johánides Award» у катэгорыі «Найлепшая проза ад маладога аўтара». А другі раман — «Bellevue» (2010 г.) — апісвае жыццё маладой славацкай жанчыны, у якой здарыўся нервовы зрыў пасля працы ўлетку ў міжнародным лагэры для людзей з інваліднасцю ў Марсэлі.

Сучасную літаратуру нашай суседкі Украіны прэзентуе **Гася Сшыян**.

Пісьменніца, перакладчыца, блогерка, фатографка. Нарадзілася ў 1980 годзе ў Львове. Вывучала класічную філалогію ў Львоўскім універсітэце. З'яўляецца суўладальніцай кнігарні ў Львове, змагаецца супраць карупцыйных схем пры закупках падручнікаў для школ. Адкрыла Школу маладога пісьменніка, а ў 2014 годзе надрукавала свой першы раман, большая частка якога была напісаная на мабільным тэлефоне, калі аўтарка ляжала ў бальніцы. Цяпер пісьменніца жыве ў Кіеве. Яе твор пра 27-гадовую паспяховаўкраінку, жыццё якой рэзка змянілася, калі яе хлопцу прыйшла пазва ў войска. Вайна падштурхне гераіню да пераацэнкі ўласных каштоўнасцяў і прыняцця няпростых рашэнняў...

Фінляндыю прадстаўляе **Пія Лейна** (Piia Leino).

Пія нарадзілася ў 1977 годзе, жыве ў Хельсінкі, працавала журналісткай на тэлебачанні амаль 20 гадоў. Яе першы раман быў прысвечаны рэаліці-шоў і апавядаў аб праблемах, з якімі сутыкаюцца жанчыны. Як аўтарку яе цікавяць правілы, згодна з якімі функцыянуе грамадства, і як яно развіваецца. Папулярная культура, сацыяльны медыя і палітыка — вось галоўныя тэмы яе твораў.

Ад Францыі Еўрапейскую літаратурную прэмію атрымала актрыса і пісьменніца **Сафі Доль** (Sophie Daull).

Яна нарадзілася ў 1965 годзе. Вывучала музыку ў Нацыянальнай кансерваторыі ў Страсбургу, што і падштурхнула яе стаць актрысай, а потым паспрабаваць сябе ў літаратуры і ў жанры інсталацыі з музыкой і рухамі. Яе першы твор «Camille, mon Evolée» (2015 г.) атрымаў прыз за найлепшы дэбют ад часопіса «Lire».

Алена Няпальская, паводле euprizeliterature.eu

Алесь Разанаў: галасы з Літвы

Чытаючы кнігу

Алесь Разанаў, адзін з самых адметных сучасных беларускіх паэтаў, сваім творчым почыркам, моваю, яе рытмікай, а таксама сваім светаадчуваннем прыкметна вылучаецца сярод сваіх калег. Гэты паэт-філосаф піша вершы, паэмы, версэты, пункціры, памысна ломячы звыклія жанравыя каноны, творыць, што дагэтуль не мела наймення, — зномы, вершаказы, квантэмы.

Аднак нам важна, што ён не толькі самабытны творца, але і адмысловы перакладчык. Прыехаўшы са сваім сябрам у 1973 годзе на некалькі дзён у Вільню, неўзабаве вярнуўся зноў, ужо на паўгода — вывучаць мову, і з таго часу, асвойваючы абсягі перакладу і знаёмячыся са з’явамі літоўскай літаратуры, наведваючы ў Вільню не аднойчы.

Так, на беларускую мову ён пераклаў вершы А. Малдоніса, С. Гяды, М. Марцінайціса, Ю. Марцінкявічуса і другіх аўтараў, раман Ё. Авіжуса для выдавецтва, п’есу К. Саі для тэатра. Мабыць, маюць рацыю знаўцы, якія кажуць, што літоўская літаратура і праца над перакладамі спрычыніліся да фармавання мовы паэзіі і асаблівасцяў творчасці самога Алеся Разанава.

Калі паэт пачаў цікавіцца літоўскай літаратурай, яго знаёмая, выдатная знаўца беларускай літаратуры, даследчыца літаратурных сувязяў Альма Лапінскене ўзялася перакладаць яго творы на літоўскую. У 2008 годзе ў Вільні выйшла кніга паэзіі А. Разанава «Паляванне ў райскай даліне», а ў 2013-м — «Падарунак хроснай маці».

Аднак найбольш усяіх нас Алесь Разанаў здзівіў, пачаўшы сам тварыць па-літоўску.

Пры зычлівым садзейнічанні Лапінскене аб’явіў свае пункціры ў нашых культурніцка-літаратурных выданнях «Metai», «Krantai», «Nauijoti Romuva», а ў 2018 годзе выдавецтва «Homo Liber» выдала іх асобнаю кнігай — так у нашых кнігарнях з’явіліся «Літоўскія пункціры».

Чытаючы гэтую кнігу, немагчыма западозрыць, што пункціры напісаны не нашым суайчыннікам, не тутэйшым: так адмыслова А. Разанаў валодае літоўскай мовай, адчувае яе нюансы, яе асаблівасці, семантычныя пласты, зачароўвае гульнёю слоў.

Тут не ўблытаешся ў гушчар метафар, не натрапіш на пустапарожняе красамоўства, але знойдзеш тое, што не аднойчы бачыла і што на гэты раз само зірне на цябе.

У адзін момант Алесю Разанава за яго ўвагу і любоў да літоўскай мовы, за яго пераклады літоўскай літаратуры на беларускую мову на з’ездзе пісьменнікаў Літвы ў 2018 годзе ўсе сябры Саюза аднагалосна прагаласавалі за тое, каб надаць яму званне ганаровага сябра Саюза пісьменнікаў Літвы: іх у

нас трое. Мы ганарымся, маючы ў сваіх шэрагах такога таленавітага творцу і спадзяёмся, што ён зноў парадзе нас новай літоўскай кнігай.

Бірутэ Ёнушкйтэ, старшыня Саюза пісьменнікаў Літвы

Алесь Разанаў і літоўская мова

Алесь Разанаў — паэт творчай канцэпцыі. Яго перш за ўсё займаюць анталагічныя пытанні, таямніца быцця, загадкі жыцця і светабудовы, іхнія ўзаемасувязі і сувязі з людскімі лёсамі. І яшчэ з’ява, з якой ён сам мае справу, — мова. І не толькі родная. А ў ёй не паэтычныя, якімі б яны ні былі, фігуры, а само слова, у фанемах якога

гучыць семантычная глыбіня і ў радовішчах якога бачацца ці прадбачацца закадзіраваныя пласты рэчаіснасці. Паэт імкнецца распазнаць утоены змест слова, яго паходжанне, разгадаць яго код, бо, паводле яго выказвання, кірунак слова, як і зярняці, — знутры. Наогул, мова для паэта — крыніца спазнання свету, з’ява, варта пільнай увагі. «Кожны народ мае хача б адзін геніяльны твор, і гэты твор — мова», — кажа ён у адным са зномаў.

Такое стаўленне да мовы, да яе як анталагічнай з’явы становіцца тым заўсёдным імпульсам, які амаль непазбежна ўводзіць у абсягі, дзе мова асвойваецца глыбока і ўсебакова, — у абсягі перакладу. Хачу засведчыць: А. Разанаў — выдатны перакладчык літоўскай літаратуры.

Пасля творчай камандзіроўкі ў Літву, што доўжылася з зімы 1973 па лета 1974 года, ён увайшоў у групу перакладчыкаў, што пачала рыхтаваць да друку двухтомную анталогію літоўскай савецкай паэзіі (вышла ў 1977 годзе). Над анталогіяй рупіліся 48 перакладчыкаў, сярод іх А. Разанаў меў перавагу ў тым, што мог працаваць непасрэдна з арыгіналам.

Увосень 1982 года, сустрэўшыся ў Мінску, гутарыла з А. Разанавым пра анталогію, спецыфіку перакладчыцкай работы, яе складанасці і асаблівасці. Ён здзівіў мяне тым, што не толькі валодаў літоўскай мовай, а і адчуваў яе. На пытанне, што аказалася самым няпростым пры пераклад-

зе літоўскай паэзіі, А. Разанаў назваў архаічнасць літоўскай мовы. З 86 літоўскіх паэтаў, прадстаўленых у анталогіі, А. Разанаў пераклаў творы 31 аўтара, з іх 16 сам, амаль трэць ад усіх змешчаных у анталогіі вершаў. Рэдактар анталогіі Васіль Вітка прызнаваўся, што А. Разанаў паспяхова, прафесійна перакладае і класіку, і найноўшых паэтаў. І гэты поспех невыпадковы. А. Разанаў — таленавіты творца. Уражвае яго ўспрымальнасць, паэтычнае чутцё, здольнасць паглыбіцца ў светаадчуванне і творчы почырк таго паэта, які перакладаецца, паразумецца з самою існасцю твораў і суадпаведна ўзнавіць іх на роднай мове.

А. Разанаў прымаў чынны ўдзел у перакладзе зборніка Альбінаса Жукаўскаса «Бяздомная любоў» (1974), кнігі паэзіі Юсінаса Марцінкявічуса «Трава і камень» (1981), Альфансаса Малдоніса «Вадзяныя знакі» (1985). Пераклаў п’есу Казіса Саі «Дзявітабедаўцы», ягоную аповесць для дзяцей «Гэй, хавайцеся!», а праз некалькі гадоў раман Ёнаса Авіжуса «Час, калі пусцеюць сядзібы» (1989). Зноў вярнуўся да паэзіі і ў 1992 годзе выдаў невялічкі зборнік літоўскай паэзіі «Белы замак на гары», які склалі падборкі вершаў Марцэліюса Марцінайціса, Сігітаса Гяды і Эдуардаса Межэлайціса. Адно з апошніх выданняў — «Выбраная лірыка» Юсінаса Марцінкявічуса (2019): доля ўкладу Алеся Разанава важкая.

Невядомая мова, мова іншага народа вабіць А. Разанава як нязведаная глыбіня.

Ад пачатку 2001 года, жывучы ў Нямеччыне, Аўстрыі, Швейцарыі, ён так далучыўся да нямецкай мовы, што, як сам прызнаецца, папросту гутарыць з нямецкімі словамі; вынікам такой гутаркі сталіся «Wortdichte» (2003) — самім паэтам напісаная па-нямецку кніга вершаказаў. Пасля гэтага з’явіліся «Der Zweig zeigt dem Baum wohin er wachsen soll» («Галіна паказвае дрэву, куды яно мае расці», 2006), «Der Mond denkt, die Sonne sinnt» («Мясюць думкае, сонца мысліць», 2011) і кніга нямецкіх пункціраў «Von nah und fern» («Зблізку і здалёк», 2016).

Па-літоўску А. Разанаў пачаў тварыць недзе гадоў пяць таму. На запытанне, што яго падштурхнула да гэтага, напісаў: «У маёй суадносінне з літоўскай мовай таіліся зместы, якія хацелі выявіцца і назвацца. Я пачаў ім у гэтым спрыяць — жывыя, выхапленыя з рэчаіснасці, назіранні і фонасемантыка літоўскай мовы пачалі знаходзіць узаемапаразуменне. У кожнай мовы свая рэчаіснасць, фонасемантыка літоўскай мовы адкрывала абсягі, якія не краналіся ні беларускай мовай, ні нямецкай, з якой я таксама меў справу, і я ўваходзіў у гэтыя абсягі з хваляваннем: яны мне былі нейкім чынам знаёмыя. Што яшчэ? А тое, што ім прапярэднічала. Маё пераклады з літоўскай, вёсны паэзіі, пера-

Алесь Разанаў з Альмай Лапінскене

кладчыцкія семінары і даўня, наша з табой, супрацоўніцтва. Ад цябе за колькі гадоў да таго, як яны пачалі ўзнікаць, у часе сумесных чытанняў у Літве я атрымліваў настойлівыя імпульсы: спрабуй... твары... пабудзь літоўскім творцам!.. Недзе, мабыць, у Бірштанасе, сказаў, што адчуў, — што ўваходжу ў размову з літоўскай мовай: літоўская мова пачала мне адкрываць свае зместы. Без гэтай узаемнасці літоўскія пункціры не змагі б адбыцца».

Публікацыі напісаных па-літоўску пункціраў А. Разанава з’яўляліся ў часопісах, а затым выдавецтва «Homo liber» надрукавала «Літоўскія пункціры» асобнаю кнігай.

Кніга ўражвае прыгожай, багатай літоўскай мовай, паэтычным чутцём, здольнасцю ўбачыць, пачуць, адчуць нечаканыя суадносінны слоў. Літоўскае слова для А. Разанава — быццам скарб, знойдзены ў куфэрку. Пачуцьця, выяўленыя паэтам сугуччы натуральна, нібы неўпрыкмет, адкрываюць глыбокія семантычныя сувязі слоў. Побач з сугуччамі, сэнсавымі звязкамі і алітэрацыямі ў кнізе нямаюць вобразных выразаў, арыгінальных метафараў: сцэжку цыруе трава, дождж ідзе па рацэ, сонца тчэ палатно прыцемак і інш. Радуюся, што выдатны, блізкі да нас суседствам, беларускі паэт Алесь Разанаў стаўся і літоўскім творцам.

Альма Лапінскене, літаратуразнаўца, перакладчыца

Чароўнасць кароткага жанру

Асоба Алеся Разанава выключная ў літаратурных сувязях Літвы і Беларусі. Гэта цягам дзесяцігоддзяў ён даказаў перакладамі літоўскай паэзіі, драматургіі і прозы на беларускую мову, гэта яшчэ раз пацвердзіў створанымі на літоўскай мове «Літоўскімі пункцірамі». За ягонае культурнае амбасадарніцтва тры гады таму паэт атрымаў ганаровую ўзнагароду — «Зорку дыпламаты Літвы».

Выявіўшыся як творца самабытных аўтарскіх жанраў у беларускай паэзіі, А. Разанаў і ў літоўскай паэзіі стварыў самабытны «пункцірны» жанр — не раўнуючы, літоўскае хайку.

У «пункцірах» надзвычай важныя ўнутраныя сувязі слоў, алітэрацыі: *Jaunatis ragina?./Sraigē/Iškēlia ragēlius (Маладзік заахвочвае?.. Слімак выстаўляе рожкі).*

«Паэтычныя этымалогіі» ўражваюць натуральным тонкім чутцём і вобразнасцю.

З зычных, галосных і іхніх повязяў А. Разанаў творыць алхімію літоўскай фанетыкі:

Ar dar?/Ar gana? –/Dargana/ Gano pievq (Ці яшчэ? Ці годзе? — Ненагадзь пасвіць луг).

Толькі паэт «з боку», пэўна, так здольны пачуць літоўскую мову, яе шэпты і падшэпты: *Patenkintas vapa/puodas:/kvaru/ bulvės užpildo butq (Задавалены, мармыча гаршчок: пахам бульбы напоўніў кватэру).*

Можна сцвярджаць, што ў літоўскіх «пункцірах» А. Разанаў гуляе з мовай, дэканструкуе яе вальней, чым у напісаных на роднай мове «пункцірных» аналагах, дзе дамінуе лагічнае разгортванне думкі.

Сустракаецца ў «пункцірах» і простанародная лексіка: *žemė/kvošisi po žietos (зямля ачуньвае пасля зімы)*; сустракаюцца і каларытныя рэдкія словы: *kaukaras* — узгорак, *viešmuo* — ручайна, *lizduojasi* — віе гняздо, *viešniauja* — гасцюе.

Не пазбягае Разанаў і наватвораў: *lašti* (цэдзіцца па кроплях), *prabangauja* (раскашюе).

Другі від «пункціраў» — гэта каляровыя, пірасманеўскія малюнкы: *išdidžiai / tešmenį neša karvė (ганарыста вымя нясе карова)*, *ežiukas/žiuri dygliais (вожык дзівіцца іголкамі)*, *neša/ moteris glėbyje/moliūgq (нясе жанчына ў абярэмку гарбуз).*

Пейзажнасць «Літоўскіх пункціраў» універсальная і разам з тым паўночна прыгашаная.

Восьяно, Вялікае Княства Паэзіі Алеся Разанава: літоўска-беларускія краявіды з пёўнямі, жаўрукамі, бусламі. Паэтычны рух у гэтых вершах падкрэслена павольны, штодзённы, ён паступова ўводзіць нас у змену дня і ночы, у плынь пораў года.

Алесь Разанаў у «пункцірах» вельмі суладна гутарыць з прыродай, жывыя і нежывыя прадметы ў яго вершах узаемадзейнічаюць і размаўляюць: *Galbūt nubusi?.. –/Lietus/akmenį įkalbinėja (Можна, абудзіўся?.. — Дождзёў угаворвае камень).*

У «Літоўскіх пункцірах» А. Разанаў плённа спалучае традыцыю і мадэрн, перадаючы адвечныя тэмы прыроды мінімалістычнымі формамі і нечаканымі слоўнымі спалучэннямі. Радкі, сфармуляваныя ім, захоплваюць сваёй ашчаднасцю і змястоўнасцю:

Stiebiasi pienė,/stebisi:/jau debesų (Цягнуецца дзьмухавец, дзівуецца: ужо ў небе?)

Можна смела сцвярджаць, што Алесь Разанаў, застаючыся ў абсягах традыцыйнай лірыкі, адгарнуў новую старонку кароткага жанру — спачатку ў беларускай, а тады і ў літоўскай паэзіі.

Эвалдас Ігнатавічус, паэт, дыпламат

Пераклала з літоўскай Галіна Лінкевіч

Яблыкі падаюць

Барыс ПЯТРОВІЧ

Размова, пачутая ўчора

— Вы даўно былі ў Хойніках?
— Ды колькі тыдняў мінула ўжо...

— А я сёння вярнуўся адтуль... Ці ведаеце вы — там з'явіўся новы бізнэс.

— Не, не чуў. Цікава. Што?
— Збіраюць сонца ў бутэлькі, вязуць праз бліскую мяжу і прадаюць на Украіне.

— Не можа быць! На Украіну вязуць? Ды там і свайго такога добра хапае. Вось каб у Расію, на поўнач, ды нашыя сонечныя яблычкі. Можа, і паверыў бы.

— Ну дык у тым і цымус: лёгка прадаць тое, чаго ў кагосьці няма, а паспрабуў...

— Не, — перабіваючы, — не веру, тут нешта не тое... Хахлы не такія, каб купіць тое, чаго ў іх саміх хапае — толькі пакуй у пляшкі ды збывай маскалам... Думаю, купляюць яны, калі і купляюць, дык каб перапрадаць яшчэ даражэй.

— Так і ёсць... Не паверыш — у Турцыю.

— У Турцыю?... Ды там і свайго такога добра няма... Вось там ужо сонца дык сонца!

— Ну не скажы, у нас сонца асаблівае. Такога нідзе больш няма. Гэта мы самі не заўважым, а замежнікі... скупляюць пад корань... І п'юць.

— П'юць?
— Ну а як жа. Ім жа, мусульманам, гарэлку піць нельга. А сонца — можна.

— А-а-а... Дык яно хмельнае... Як самагон. А я і не здагадаўся...

— Не, самагон тут ні прычым. Як па мне, дык — абсалютна звычайнае. Але ў іхніх рэстаранах каштуе страшна дорага. Бо ў іх такога няма. І думаюць экспартаваць у іншыя краіны. Ужо і ў Хойнікі прывязджалі, каб наўпрост скупляць, а не праз украінцаў. Кажуць, хахлы ўдвай-ўтрая кошт падвышаюць. А яны гатовы нашым тры грошы плаціць.

— Слухай, а на Еўропу не спрабавалі сонца пастаўляць? У пляшках. Там жа столькі туркаў жыве... У адной Германіі мільёны...

— Не ведаю.

— О, як бы іхнія кебабы пад нашае сонейка пайшлі...

— Во, бачыш? Ніхто пакуль не здагадаўся. Кажу ж — новы бізнэс... Твая ідэя. Едзь у Хойнікі, скупляй бутэлькі з сонцам ды вязі ў Германію... Азалацішся мігам.

— Давай разам. Няёмка мне — ты ж першы даведаўся...

— Не, не магу я. У мяне ўжо з Польшчай кантракт... Хоць бы іх забяспечыць паспець.

— Дык а што мы — саматужна, у валізках праз мяжу будзем цягаць... Зарэгіструем фірму, зафрактуем фуру...

— Ты што? Там столькі сонца не будзе, калі фурамі пачнуць вывозіць...

— Дык а чаму толькі з Хойнікаў? З усёй Беларусі можна. Што там асаблівага...

Фота pexels.com

— У тым і справа, што толькі з Хойнікаў. Спрабавалі з Нароўлі, з Брагіна, з Мазыра — зусім не тое... Толькі з Хойнікаў. А найлепшае сонца ўвогуле ў Вялікім Бору — вёска такая непадалёку ад Хойнікаў.

— Ведаю. Бываў там. Дзіўная вёска. Здаецца, нічога асаблівага — звычайнае паляшукі — палескае — вялікае сяло, а разам з тым...

— Што разам з тым?

— Як гэта сказаць... Ёсць у тых мясцінах сіла, якая ідзе проста з зямлі і... з сонца.

— Вось-вось... і ты заўважыў.

— Ды не заўважаў, калі быў там. Проста цяпер згадаў і... адчуў. Згадаў і адчуў.

— А што ты там рабіў.

— Сябар мой адтуль. Быў у яго ў гасцях. Ды хто толькі не родам адтуль. Адных пісьменнікаў... А мастакі, музыкі, прафесары, выкладчыкі... Цьма з той вёсачкі... дзясяткі. Я тады яшчэ падумаў: нібыта глухамань балотная — і на табе...

— Пэўна, і сапраўды ёсць у той зямлі — і ў таго сонца — сіла нейкая невядомая, моц... І хто вып'е пляшачку іхняга сонца — глядзіш, лепшым стане. Ваяваць яму не захочацца, адкіне зброю, асадку возьме і вершык напіша, пэндзаль — і карціну намалюе...

— Дык трэба па ўсім свеце бясплатна рассылаць тое сонца, а ты кажаш — бізнэс...

— Бясплатна браць ніхто не будзе. Свет цяпер такі. Падвох убачыць. Скажучь: бясплатны сыр толькі ў пастцы, у мышалюўцы...

— Сапраўды. Я й не падумаў. Але — гэты не горшы варыянт, калі на добрай справе можна яшчэ і зарабіць. Адкладваў ўсё і заўтра ж еду туды. Па сонца... Каб свет лепшым рабіць... Без вайны каб...

«Грэшнікі»

ізноў прывязджаю паўз гэтую вёску, у якой не спыняўся ні разу, але ведаю пра яе шмат, пачынаючы з ейнай амаль княскай даўняй гісторыі; учора тэлефанавала мама і сказала, што хлопец, які нядаўна прыйшоў з турмы, колькі дзён таму засёк тут сякераю трох жанчын, дакладней бабуль-пенсіянерак, з адною з іх ён жыў, а дзве іншыя былі суседкамі і штовечар прыходзілі да іх «на тэлевізар», а папросту — выпіваць і гуляць у карты

што падштурхнула хлопца на такое страшнае забойства — не-

вядома: гарэлка, сварка — так, але гэта відавочна спрошчанае тлумачэнне, бо яны выпівалі не раз і да таго, бывала, напіваліся так, што нават выйшлі з хаты не маглі і ляжалі ў ёй упокат на падлозе значыць, у той вечар выпілі мала, не хапіла, каб адключыцца значыць, яшчэ працавалі і чаплялі адно аднога, заводзілі, выводзілі з сябе і давалі да сякеры...

я не магу аднавіць карціну таго вечара — гэта справа следчых, — я не хачу рабіць гэта, я еду міма вёскі, паўз пустыя хаты, еду і думаю: я тут часта прывязджаў, але чамусьці ніколі не бачыў людзей, я толькі ведаў, што яны ў ёй ёсць, васьмь жа і выпадак гэты з забойствамі пацвярджае: людзі тут жывуць — хвалююцца, кахаюць, забіваюць...

так, я ніколі не бачыў на адзінай вуліцы гэтай вёскі людзей, тым болей дзяцей, нават летам, калі яны павінны прывязджаць да сваіх дзядоў і бабулек на канікулы... вёска гэтая страшная сваёю пустатой і ўлетку: калі ўсё вакол буяе, квітнее, тут ціха і шэра — шэрае дрэва дамоў, шэрыя дошкі платоў, шэрыя старыя яблыні і грушы — амаль без лісьця і зусім без пладоў, шэра ад нечэпапапа, прыгнанага з палёў, пылу трава ўздоўж шэрае сцяжыны...

таму я ніколі тут і не спыняўся — пралятаў на хуткасі ага, сцяжына ёсць... значыць, нехта ж па ёй ходзіць, нехта яе пратаптаў

ці мо цяпер больш дакладна будзе — хадзіў? бо хлопец той (так, хлопец, яму ўсяго дваццаць чатыры гады...) у турэмным ізалятары, а бабулек забітых якраз учора пахавалі

што гэта робіцца ў нашых вёсках — думаю я, глядзячы на шэрыя хаты, што робіцца? я прахыў у роднай вёсцы першыя дваццаць гадоў і не памятаю, каб нехта карыстаўся замком — хаты не зачыняліся, і не было выпадку, каб нехта ў кагосьці штосьці ўкраў а ўжо забойства...

вёска нашая вялікая, на той час больш за паўтары тысячы жыхароў, але за тры дваццаць гадоў у турму селі толькі некалькі чалавек

за што:

адзін сварыўся з жонкаю, зайшоў сусед, заступіўся за жанчыну, муж у гарачцы накінуўся на яго і прапароў віламі бок (якраз сена ў хлёў закідаў) — пяць гадоў турмы; другі на машыне збіў пешахода — цёмначы не заўважыў (пералом

рукі і пары скабаў): два гады зняволення; хлопцы «пажартавалі» — бабулькі неслі вязанкі саломы, назбіранай на калгасным полі, а пэтэвушнікі ззаду падпалілі іх, бабулькі спачатку ішлі ды радаваліся: ношка лягчэе, а потым, калі прыпякло, ляманту нарабілі, пералыкаліся страшэнна — хлопцам па два гады «хіміі»; яшчэ адзін пасля танцаў прычапіўся да маладой настаўніцы, прыціснуў да плота, не пускаў у хату, тая ў міліцыю — тры гады за «спробу згвалтавання»... і г. д., і да т. п.

а тут, за адзін год столькі дзікіх, невытлумачальных здарэнняў: трое мужчынаў па трыццаць гадоў згвалтавалі бабулю сямідзесяцігадовую — усе жанатыя, маюць дзяцей, і што ім трэба было? згвалтавалі п'яныя, а назаўтра раніцай, працверзеўшы, адзін павесіўся ад сораму, а двое другіх цяпер у турме... дзяўчына, дваццаць гадоў (не адважваюся назваць жанчынай), двое дзяцей, забіла мужа — заспеў з «каханкам», накінуўся, сцягнуў яго, пачаў валтузіць на парозе, а яна ззаду, сякерай, ляжала ля грубкі, засекала мужа... навошта? сама ў турму, дзеці — у інтэрнат

нешта зусім не нашае, не беларускае за ўсім гэтым... адкуль яно? спадчына імперыі, якая праявілася такім чынам? дык імперыі той даўно няма... чаму ж раптам столькі злосці ды нянавісці абудзілася ў нашых людзях і ўзбуяла? не скажаць, каб раней не пілі — пілі... і напіваліся, але за нажы-сякеры не хапаліся,

было — сварыліся, лаяліся крыўдна і балюча, сваякоў да сёмага калена згадвалі, было — біліся, нават каламі, усім, што пад руку патрапіць: за зямлю, за мяжу, за здраду, але ж не забівалі... парануў віламі з нецёйкі, дык не кінуўся ж дабіваць, а ратаваць пачаў...

гляджу на хаты шэрыя, прывязджаючы паўз іх, і не знаходжу адказу на сваё пытанне... ідзе вайна без вайны... вайна з самімі сабою... навошта? чаму? за што? хто вінаваты? хто распачаў яе і хто скончыць?

няма мне адказу ніколі раней не спыняўся я тут, у гэтай вёсцы, і не буду спыняцца

Туман

чужымі дарогамі хадзіў ты доўга і так і не знайшоў свайго шляху не напаткаў яго, не набрыў на яго, і не таму, што ішоў ты туманам шызым, як тваё жыццё

не, не толькі туманам было — свяціла сонейка ўдзень, а ноччу спрыяла поўня, і ноччу, бывала, ты бачыў далей, чым удзень

бачыў усё, бачыў шмат, толькі так і не згледзеў наперадзе ці поруч сваёй дарогі

так і прайшло жыццё ў бадзянні па чужых шляхах

і толькі калі да твайго ложка падышла бабуля з касою, ты нясмела спытаўся ў яе: ці не памылілася яна — ці не йшла да іншага, а заспела яго на чужой дарозе?

адказу ты не пачуў але зразумеў, паспеў зразумець, што ўсё ж... што напрыканцы...

...збіўся з чужога дарогі

Яблыкі падаюць

Вочы шырока расплюшчыліся — не ў здзіўленні, а ў жалобе...

Не, больш дакладна — у жаху. Што ў гэтым выпадку было адным і тым жа: здзіўленне, жалоба і жах — адначасова — зрабілі твар каменным, гіпсавым адбіткам, маскаю таго чалавека, які цяпер назіраў за мною. А я, падскочыўшы, завяс у паветры і не апускаўся на зямлю: застыў, як на фотаздымку. Мне было добра так — раскошна, — да таго ж, я злавіў яблыка ў палёце і, адкусіўшы, заплюшчыў вочы ад асалоды. Я не адчуваў, што вішу ў паветры, мне здавалася, што я стаю на зямлі. І толькі позірк незнаёмца, немых крык, застылы на ягоным твары, вырачаныя вочы і гіпсавая маска, якія я ўбачыў праз нейкі час, прымуслі мяне агледзецца. І тут я заўважыў, што вішу, лунаю ў паветры, што паміж маімі нагамі і зямлёю нічога няма — пустэча, якую хочацца памацаць, каб упэўніцца, што там і сапраўды пуста: бясколернае шкляннае паветра, а не празрысты эдлік. Я выпусціў надкушаны яблык — ён упаў, пакаціўся і спыніўся пад маімі нагамі. Калі я цяперака апушчыў ўніз, я расціснуў яго, раструшчу, а мне так не хочацца гэта рабіць, я з такім задавальненнем лепш бы з'еў яго, калі б ён не ўпаў у бруд між маіх слядоў. Нічога, яблык можна і памыць пад кранам, пад струменем халодна-халоднай вады, якая аддае іржовае ўсё і трубаў, праз якія дайшла да майго дома... Я заўважаю, што думаю лішняе, што проста цягну час, бо трэба апускацца на зямлю... А як? Я даўно апусціўся б, калі б мог. «Яблык упаў, — думаю я, — значыць, зямное прыцягненне ёсць, значыць, у тым свеце, ад якога я адштурхнуўся, усё нармальна... Так, там, менавіта — там, усё нармальна... Нармальна-на...» — я запнуўся, бо ўбачыў зусім недалёка ад яблыка і яблыні... сябе, толькі не ў паветры, а на зямлі, на траве, у незвычайнай, няправільнай, нязручнай паставе. Я згадаў, хто той чалавек з застылай маскай твару. Я зразумеў нарэшце, чаму здзіўленне-жах-жалоба застылі на ягоным твары.

Я бачыў яго, гэтага чалавека, ён бачыў мяне, але не таго, які назіраў за ім з вышыні, з паветра, а таго, хто ляжаў на зямлі, у траве, у такой нязручнай, неатуральнай, няёмкай паставе... Яшчэ адзін яблык упаў з яблыні і пакаціўся да ног... Маіх? Ягоных? ...І тут я паляцеў...

Промні святла

Людміла СИМАНЕНАК

Нібы ў чатыры творачы рукі —
Мы з Богам, дабрасліўцы ды зладзеі —
Ўсё дадаем няроўныя радкі.
Тлусцее кніжка. Вокладка старэе.

Падсумаваўшы высылкі усе
Сутворчасці спрадвечна-небяспечнай,
Рыхтуецца выданне пакрысе
Пад крыжам стаць у шыхт бібліятэчны.

Ёсць душа —
як сцяна непакісна-глухая,
Што ў сябе ані промня святла
не пускае,
Скарбы ў ёй ці лайно —
аніак не спазнаеш,
Покуль лавай эмоцыі
сцяну не зламаеш.

Ёсць душа як люстэрка —
любуйся сабою,
Не шукай дачынення
з паверхняй чужою,
Каб на вострае шкло
ў парыванні ахвоцым
Не скалечыць навечна
далоні і вочы.

Ёсць душа-дыямент —
не сапраўдны, дык штучны,
Дзе на кожнае грані
агеньчык выключны.
Тут ад кропкі пагляду,
прадбачлівы дружа,
Выпадае, пашчасціць табе
ці не дужа.

А бывае, знаходзіш душу,
як крыніцу,
Дзе струменьчык святла
да паверхні бруіцца,
Што натхніла напоіць
і вусны, і сэрца,
Дасць у спёку астыць,
а у сцюжу сагрэцца.

Ды няшмат будзе чыстых
крыніц ля дарогі —
Любяць чэрці ў іх мыць
капыты або рогі...

Дарэмна хваля светлага натхнення
Змывае асцярогу з галавы,
Бо наш Парнас — у багне пад карэннем,
Забыты, непатрэбны, ледзь жывы.

Майго гнязда галінка не ўтрымае,
Тупым сярпом спадзевы абкашу.
Цень прышласці паціху накрывае
Зняверана-спакойную душу.

Без мары аб прытулку ці начлезе
Прашу забыцца кінутай адну,
Як зрэзаную кветку, што не лезе
Ў часовую бліскучую труну.

На доўгі век ці на хвілінку
У небе крэслачы сляды,
Яшчэ не ведае сняжынка,
З кім побач ляжа і куды.

Ці то пры полюсе ў сумёце
Заблішча зоркай снегавай,
Ці то ў няскончаным палёце
Жывой абярнецца вадой.

На нос ішчаслівага дзіцяці
Або на покрыва труны...
На чалавека як ні ўпасці —
Не датрываеш да вясны.

Ты дарэмна мяне пытаеш
Пра вытокі, шляхі, прычыны.
За люстэркам жыве чужая,
Невядомая мне жанчына.

Па-за срэбна-празрыстай сценкай,
Дзе прынад і вабнотаў многа,
У яе раскінутых зрэнках
Гінуць промні святла жывога.

Хваля віхляе, кружляе, пятлюе,
Хуткі фінал свой прадбачліва чуе,

Плыню хавае далёкія згадкі,
Бляклых пясчэткаў палошча ападкі,

Гладзячы светла-зялёныя травы,
Плаўна кладзецца на бераг смуглявы.

След бесклапотна мінулае долі
Лёгка ў нябыт адплывае без болю.

Б'е струмень па начоўках —

Малюнак В. Нагорнай

звініць у вушах
І дрыготкаю рук аддаецца.
Дамавік адвяхоркам
узлазіць на дах
І адтуль, нечепаны, смяецца.

Не баіцца старэнькай антэны крыжа
І цікуе ў выдатным настроі:
Бліскавіцы халодным мільганнем нажа
Цёмна-сіняе покрыва крояць.

Мае час, пазіраючы ўніз на краі,
Падлічыць у прамоклым сутонні,
Колькі кінутых рэчаў за ноч ручаі
На аздобу русалкам прыгоняць.

Водсвет поўні з-за хмары міргнуў угары
І, ў шуканні дачаснай магілы,
Павярнулі раку да вытокаў вятры,
З кожным подыхам трацячы сілу.

Затрымаць маладосць ды каханне яшчэ
На паўночы амаль удалося.
З першым промнем да мора рака пацячэ
З відарысам таго, што збылося.

У акіянскай русалкі як трэба:
Жэмчуг, каралі ды золата з неба,
А ў рачной не хапае пясчэткаў
Шчыльна ўкрыць чалавечыя косткі.

Гонячы зайздрасць да пышнай сяброўкі,
Ціха ўздывае круглявыя броўкі,
Летаціні гуляў хавае правіны:
Цягне шкільет у бузу-багавінне.

Стомлена чэша карэньчыкам косы,
Сочыць апошнія промні з нябёсаў,
Цешыцца плоткамі ў дне і сабою:

Хтосьці ж апоўначы ідзе над вадою...

Як мітусіць стракаты карагод,
Сачу з-за ценю соннага пагурка,
Нібы чужая, бо таму сто год
Праз злое слова сталася Снягуркай.

Наблізіцца, жахнуцца, адступаць
Ад берагу, дзе стылы вір бруіцца.
Ёсць рэчы, пра якія лепш маўчаць —
Прынамсі, да пары, пакуль маўчыцца.

Стаміўшыся бяздзейнасцю сваёй,
Вакол пагурка тройчы крутануся
І па-над незамерзлаю вадой
У лёгкім парыванні нахілюся.

Не прычакаўшы новую зіму,
Снег паплыве халоднаю ракою;
І, ўсцешаная, гэты лёс прыму,
Як лепшае, што збудзецца са мною.

Мой Цмок жыве ў глыбокім акіяне,
Куды з вышыняў промень не дастане,
І п'е струмень падводнае ракі,
І пясціць неабдымныя бакі,
І жывіцца мільёнам трылабітаў —
Сучаснікаў гісторыі забытай,
Калі я валадарыла зямлёю,
Палавай мора, шчасцем і табою.

Непрыкметна штотым падыходжу сюды
Сілкваціца намерам прынадным:
Дакрануцца балюча-халоднай вады
І ступіць у яе неаглядна.

Кінуць выклік лагодна-разважнаму дню
У чаканні нязнанай пацехі,
І смяротную раптам спазнаць глыбіню
І няўменне трымацца паверхні.

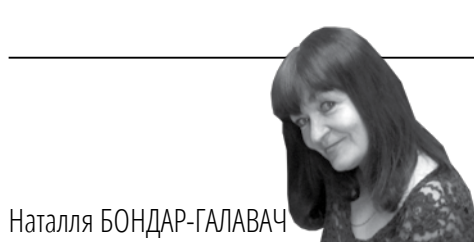
Пасміхайся сабе. Ты, вядома, прывык
Да мігцення жаночых настрояў.
Пачакай-пачакай, мой сівы Вадзянік.
Я вярнуся. Я буду тваёю.

Лістота, як падраны парашут,
Вісіць у небе, тоячы трывогу.
На дне ракі імя тваё пішу,
Каб зоркі не заўважылі нічога.

Шчупак драпежна зыркае здаля,
А хваля — у віры травою круціць.
Нас не сурочаць неба і зямля,
Бо вецер дна не можа скаламуціць.

Русалка спачувальна падміргне,
Хоць, ведама, ёй справы дужа мала,
Ці хутка твань руку маю глыне,
Што неабачліва імя тваё пісала.

Вечны свет

Наталля БОНДАР-ГАЛАВАЧ

Вецер.
Дождж.
Слата.
Ішоў чалавек па вуліцы.
Наўздагон за ім старасць,
туга, адзінота...
А тут яшчэ вецер...
Дождж...
Слата...

У Венецыі з Бродскім (парафраз на тэмы)

Мае шпачыры з Бродскім па каналах
Венецыі самотнай і туманнай
Так значаць шмат.
І значаць вельмі мала,
Бо сварыцца за нашы стрэчы мама.

Ёй замінае розніца ва ўзросце.
Ну што там нейкіх дваццаць год ці болей?
Затое падыходзім мы па росце
І па заўсёднаму жаданню волі.

Яго і «э-э...», і «а-а...», як гук лагуны,
Як рыскі на прыціхлых водных хвалях.
Гайдаецца на іх старая шхуна,
Друкуюцца адвечныя скрыжалі.

Мне Одэна чытае ён і Фроста

У «Фларыяне».
Дольчы мы не елі.
Плануем яшчэ сёння да пагосту
На улюбёны востраў Сан-Мікеле.

Праз гукі песні тужнай гандальера
І крыкі-стогны чаек, шоргат качак,
І дух самога Дантэ Аліг'еры,
Ізвон касцельны — плачам, плачам, плачам...

Што ў свет сплывуць бясконцыя нябёсы
Такім невычарпальным пульхным цудам,
І мы радкамі — вершамі ці прозай,
Гукаць аднекуль іх аднойчы будзем.

І што заўсёды недзе тут пад горлам
Каляны ком. І ў вечным тым кружэнні
Слядкуе па пятах за намі гора,
І смерць бліжэй ужо, чым нараджэнне.

А мы ў пакутах цешым сябе казкай
Пра нейкага такога дабрадзея,
Жывем са спадзяваннямі на ласку,
На ласку, на жыццё і на надзею.

Нібыта вернуцца і вечны свет, і слава,

Удалы дзень, і будзе ўдосталь хлеба.
Нібы жыццё хіснеца крышку ўправа,
Як перад тым хіснулася — улева.

Венецыя не ведае марозу,
Ёй уласціва восеньская прасінь.
Але я мерзну ў круціні на парозе,
І паліць, як заўжды, зашмат Іосіф.

Калі ты — Бог...

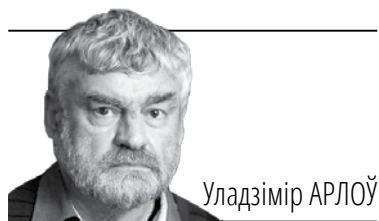
Мама ў дзяцінстве была сонцам.
З яе пачынаўся дзень.
Потым акенцам.

Яна адкрывала свет.
Потым ахоўнікам.
Вартаўніком, калі стала —
Злавала мяне.
Раздражняла.

Потым зусім яна быццам
патрэбна была, быццам не.
У час апошня яна стала Богам.
Сказаць бы...
Няма каму.
Але, быць можа, мама, калі ты — Бог,
Дык мяне чуеш?

Полацкая Акадэмія

У першай палове XIX стагоддзя ў Літве-Беларусі быў не толькі Віленскі ўніверсітэт, але і іншыя вышэйшыя навучальныя ўстановы. Адна з іх — Полацкая акадэмія, што мела ўсе правы ўніверсітэта. У Полацку чыталі лекцыі вядомыя ў Еўропе і свеце педагогі, дзеячы навукі і мастацтва. Нягледзячы на нядоўгі час існавання, гэтая навучальня выхавала нямала знакамітых вучоных, пісьменнікаў, мастакоў. Невыпадкова сучасны Полацкі дзяржаўны ўніверсітэт лічыць сябе пераемнікам Акадэміі, а студэнты некаторых яго факультэтаў займаюцца ў былых акадэмічных карпусах.

Уладзімір АРЛОЎ

Калегіум Таварыства Ісуса

Папярэднікам Акадэміі быў Полацкі калегіум, які адчыніў дзверы ў 1581 годзе. Навучальную стварылі манахі Таварыства Ісуса (так афіцыйна называецца каталіцкі Ордэн езуітаў).

За савецкім часам пра езуітаў нельга было пісаць або казаць нічога добрага. Іх называлі цемрашаламі, прыпісвалі ім самыя розныя грахі ды злачынствы. Насамрэч Таварыства Ісуса зрабіла ў гісторыі шмат карыснага: адчыняла друкарні, аптэкі і шпіталі, паспяхова змагалася з эпідэміямі, займалася дабрачыннасцю. Але галоўная заслуга Ордэна езуітаў — стварэнне самых перадавых для таго часу навучальных устаноў. Славу ты англійскай філосаф Фрэнсіс Бэкан зазначыў: «Бярыце прыклад з езуіцкіх школ, бо лепшых не існуе на свеце».

У Полацку, як і паўсюль, за навучанне ў езуіцкім калегіюме не бралі платы. Туды прымалі дзяцей шляхты і духавенства, месцічаў і сялянаў. Ад школяроў не патрабавалася абавязкова быць каталіком ад нараджэння або мяняць веру. У калегіюме ўжо на пачатку ягонай дзейнасці аддалі сыноў нават праваслаўныя полацкія епіскап Феафан і ваявода Мікалай Дарагастай-

Яскравы след у гісторыі Полацкага калегіума і ўсёй Літвы-Беларусі пакінуў вучоны і адзін з кіраўнікоў Ордэна езуітаў славец Габрыэль Грубэр. Ён атрымаў бліскучую адукацыю ва ўніверсітэтах Граца і Вены

скі, які належаў да пратэстантаў-кальвіністаў.

Парог калегіума вучань пераступаў у дзесяць гадоў. Ён ужо мусіў умець чытаць і пісаць ды быць трохі знаёмым з лацінай, што лічылася у тагачаснай Еўропе моваю навукі. Першай прыступкай да вяршыняў ведаў была гімназія. Навучанне ў малодшых класах, пакуль хлопчыкі не зусім добра валодалі лацінскай мовай, тады вялося па-беларуску.

У гімназіі займаліся шэсць гадоў. За гэты час трэба было так дасканала авалодаць лацінскай

і старажытнагрэцкай мовамі, каб вольна чытаць на іх творы старажытных гісторыкаў Лівія і Плутарха, лісты красамоўца Цыцэрона, вершы Авідзія і Катула, «Іліяду» Гамера. У калегіюме вывучаліся таксама арыфметыка і геаметрыя, фізіка і астраномія, гісторыя і геаграфія, логіка і музыка.

Выпускнікі гімназіі мелі магчымасць займацца ў родных сценах далей: тры гады вывучаць у калегіюме філасофію або чатыры гады — тэалогію (багаслоўе).

«Імператары» і «асліная лава»

Вучыцца было нялёгка, але надзвычай займальна. Паміж вучнямі і класамі бесперапынна ішло ціквае, творча наладжанае спаборніцтва. Класы дзяліліся, напрыклад, на «грэкаў» і «рымлянаў». Калі «грэк» не мог адказаць на цяжкае пытанне выкладчыка, падумаўся з месца роўны яму па здольнасцях «рымлянін», і так працягвалася, пакуль не гучаў правільны адказ.

Захапляла навучэнцаў і асабістае спаборніцтва. У ім пераможца мог заваяваць медаль, кнігу ці абразок або ўрэшце атрымаць ганаровае званне «імператара». А вось тыя, хто вылучаўся нядбайнасцю, выпраўляліся, прысаромлена панурыўшы галаву, на «асліную лаву». Зацятых гультаёў звычайна вячалі саламянымі каронамі, якія нельга было здымаць, пакуль не выправішся.

Разам са звычайнымі дысцыплінамі школяры спасцігалі

правілы паводзін сярод людзей рознага стану — ад простага люду да арыстакратыі. Шмат увагі надавалася фізічнаму выхаванню: гульням на свежым паветры, плаванню, верхавой яздзе, фехтаванню.

Пры Полацкім калегіюме з 1585 года існаваў тэатр. Спектаклі звычайна прымяркоўвалі да Калядаў, Вялікадня, да пачатку і заканчэння навучальнага года. Школяры выходзілі на сцэну ў п'есах на антычныя і біблейныя тэмы, на сюжэты з айчынай гісторыі. Нярэдка пастаноўкі прысвечваліся падзеям з жыцця

Габрыэль Грубэр — генерал Таварыства Ісуса

горада і калегіума, і глядачы маглі пазнаць у акторах саміх сябе. Тэатральныя паказы ў тыя даўнія часы адбываліся пераважна на лацінскай мове, але часам героі гаварылі і па-беларуску. Спектаклі суправаджала музыка ў выкананні створанага ў калегіюме аркестра.

Сабор святога Стэфана

Архітэктурнай слава тасцю Полацка стаў збудаваны езуітамі мураваны сабор святога Стэфана. Храм узнёс свае вежы на шэсцьдзесят метраў і запанаваў над горадам. Адну з вежаў упрыгожыў гадзіннік з меладычным боем, які адлічваў кожную чвэрць гадзіны.

Поруч з беларускімі майстрамі аздабленнем сабора займаліся італьянскія майстры. Вернікаў уражвалі велічныя мармуровыя калоны і цудоўныя абразы. Некалькі з іх намаляваў ў Вероне выдатны мастак Сальватор Роза. У сценах храма гучала музыка магутнага аргана.

Да канца XVIII стагоддзя каля сабора святога Стэфана паднялося некалькі дзясяткаў мураваных будынкаў. Там месціліся друкарня, кнігарня, кузня, шпіталь, аптэка, фармацэўтычная лабараторыя і сушыльня для зёлак, пякарня, бровар і медаварня, разнастайныя майстэрні і стайні. Разам з навучальнымі карпусамі, дамамі для святароў, выкладчыкаў і студэнтаў, з музеем і карціннай галерэяй, з багатым батанічным садам усё гэта было

сапраўдным горадам у горадзе, прыстасаваным для самастойнага жыцця.

Славытыя ва ўсёй Еўропе

Апрача Полацкага калегіума на землях былога Вялікага Княства Літоўскага існавалі яшчэ болей за дваццаць такіх навучальных: у Вільні, Горадні, Берасці, Менску, Магілёве, Слоніме, Слуцку, Смаленску, Воршы, Пінску, Нясвіжы, Дынабургу (Дзвінску), Бабруйску... Аднак менавіта Полацкі калегіум, дзе навучалася блізу трохсот студэнтаў, лічыўся сярод іх найбольш значным. У сярэдзіне XVIII стагоддзя ён даваў адукацыю, якая мала адрознівалася ад універсітэцкай.

Сярод выкладчыкаў калегіума былі асобы, знаныя ва ўсёй Еўропе. Тут чытаў лекцыі філосаф і паэт, «хрысціянскі Гарацый» Мацей Казімір Сарбеўскі. Ягоныя полацкія лекцыі леглі ў аснову славытых тракатаў «Пра дасканалую паэзію», «Пра камедыю і трагедыю», «Пра жарт і дасціпнасць». Якраз у Полацку Сарбеўскі напісаў кнігі «Багі паганскіх народаў» і «Паэтыка», якія таксама чакала еўрапейская слава.

Навуку красамоўства — рыторыку — выкладаў у Полацку Жыгімонт Лаўксмін. Пасля выдання ў Вялікім Княстве ягоная кніга «Практычнае красамоўства» выходзіла ў Вене, Мюнхене, Празе, Франкфурце ... «Мова — гэта адлюстраванне душы, — пісаў Лаўксмін. — Па мове і нас пазнаюць, і мы пазна-

ём кагосьці. Трапна сказана: «Той збан не купляюць, які не звініць»».

Полацкіх студэнтаў захапляў сваімі лекцыямі будучы рэктар Галоўнай школы Вялікага Княства, астраном і матэматык Марцін Пачобут-Адлянціцкі. Тут працаваў прафесар парыжскага Сарбонскага ўніверсітэта, гісторык і знаўца моваў Дзід'е Рышардо ды шмат іншых знакамітасцяў.

Такія педагогі і вучоныя выхоўвалі годных вучняў. Полацкіх выкладчыкаў з удзячнасцю згадваў адзін з найлепшых беларускіх мастакоў першай паловы XIX стагоддзя Валянцін Ваньковіч. У яго спадчыне выдатныя партрэты Адама Міцкевіча, Напалеона Банапарта, Тамаша Зана. У горадзе над Дзвіной спасцігаў таямніцы мастацтва расейскі скульптар і жывапісец Фёдар Талстой. Каб даць дзецям добрыя веды, расейская арыстакратыя часта прывозіла іх у Полацк.

У Полацку вучыліся будучы гісторык і археолаг Канстанцін Тышкевіч, пісьменнік і гісторык Нікадым Мусніцкі, які напісаў некалькі п'ес для тэатра роднага калегіума. У энцыклапедыі ўвайшлі імёны філосафа, прафесара Віленскай акадэміі Караля Карыцкага і ягонага калегі Францішка Папроцкага, што ўзначальваў у Вільні акадэмічную друкарню і быў рэдактарам «Літоўскага кур'ера» — першай у Вялікім Княстве газеты-тыднёвіка. Выпускнік калегіума Ян Баршчэўскі стаў выдатным пісьменнікам.

Габрыэль Грубэр

Яскравы след у гісторыі Полацкага калегіума і ўсёй Літвы-Беларусі пакінуў вучоны і адзін з кіраўнікоў Ордэна езуітаў славец Габрыэль Грубэр. Ён атрымаў бліскучую адукацыю ва ўніверсітэтах Граца і Вены, дзе з аднолькавым поспехам вывучаў шматлікія навукі і мастацтвы: філасофію і тэалогію, матэматыку, фізіку і механіку, астраномію, жывапіс і архітэктурную. Грубэр атрымаў навуковую ступень доктара медыцыны і выдатна валодаў дзесяцю мовамі. Гэта быў адзін з самых адукаваных людзей у тагачаснай Еўропе. Здавалася, немагчыма было знайсці такую галіну чалавечай дзейнасці, у якой прырода не надзяліла б прафесара Грубэра талентам. Нават да Пецярбурга данеслася слава не толькі пра Грубэра-вучонага, але і Грубэра-выдатнага кулінара.

У Полацку айцец Габрыэль выкладаў механіку, эксперыментальную фізіку, архітэктурную і маляванне. Ён марыў ператварыць навучальную ў другі пасля Віленскага ўніверсітэт на землях былога Вялікага Княства і настойліва ішоў да гэтай мэты. Руплівасцю прафесара Грубэра і паводле ягонага праекта для калегіума збудавалі новы трохпавярховы корпус. Там знаходзіліся тры фізічна-механічныя, астранамічныя, мінералагічныя, хімічныя кабінеты і архітэктурная зала,

абсталявання на роўні ўніверсітэцкіх.

Студэнты вялі назіранні зорнага неба праз перадавы для таго часу тэлескоп даўжынёю два з паловаю метра. Для фізічных эксперыментаў прызначаліся тры электрычныя машыны і вялікі электрафор, з дапамогай якога атрымлівалі электрычнасць. Мінералагічны кабінет знаёміў з узорами горных парод, каштоўных камянёў, металаў, акамянелымі парэшткамі жывёлаў, рыб і раслін. У архітэктурнай зале, дзе студэнты займаліся маляваннем, захоўваліся дзясяткі мадэляў і копій будынкаў, мастоў, калонаў розных эпох.

У адным з механічных кабінетаў непадрыхтаванаму наведніку магло здавацца, што ён трапіў у каралеўства дзівосаў. Па зале ездзіў у вазку жалезны старажытнарымскі бог кахання Купідон. У краме гандляваў купец-аўтамат з металу, побач граў на клавесіне механічны музыка. А зірнуўшы ў вакно з адмысловым люстэркам, можна было неспадзявана ўбачыць самога сябе на крыжы пад званіцаю базылянскага манастыра. Аўтарам большасці з гэтых механізмаў і вынаходак быў сам прафесар Грубер.

Дзякуючы Габрыэлю Грубэру і ягоным аднадумцам пры канцы XVIII стагоддзя Полацкі калегіум дасягнуў роўню сапраўднай вышэйшай навучальнай установы. Там вывучалі польскую, беларускую, расейскую, французскую, нямецкую, лацінскую і грэцкую мовы. Апрача ранейшых дысцыплін, у праграме былі тэарэтычная і практычная механіка, эксперыментальная фізіка, вышэйшая матэматыка, вайсковая і цывільная архітэктура, тэорыя жывапісу, псіхалогія, этыка.

Рубенс і механічная галава

Калегіум ганарыўся карцінай галерэяй і музеем, якія таксама адчыніў Габрыэль Грубэр. Наведнікі захоплены спыняліся тут каля карцін Пітэра Паўля Рубенса «Смерць Архімеда» і «Пошукі Архімедавай магільі». Галерэя мела вельмі добрыя копіі з твораў знакамітых Рафаэля і Тыцыяна, багатую калекцыю партрэтаў герояў еўрапейскай гісторыі, карціны самога Грубэра. Ён жа размаляваў сцены музея прыгожымі фрэскамі.

Найкаштоўнейшай часткаю музейнай экспазіцыі была калекцыя старажытных манет, што займала сем вялікіх шклянчатых вітрын. Побач захоўваліся даўнейшыя рукапісы, цікавыя археалагічныя знаходкі, зброя розных плямён і народаў, велізарная калекцыя ракавін.

Але галоўным дзівам калегіума лічылася створаная полацкімі механікамі на чале з Грубэрам механічная галава. У адной з музейных залаў высока ў сцяне была ўштукаваная галава старога з сівымі валасамі. Галава рухалася, вочы старога глядзелі то лагодна, то з прыхаванай усмешкаю, то сувора і пагрозна. Ды найперш галава здзіўляла, хапалася і палыхала наведнікаў тым, што размаўляла. Манах-экскурсавад прапаноўваў на любой мове задаць галаве любое пытанне, і тая без роздуму гучна

і з веданнем справы адказвала на той самай мове.

600 студэнтаў і 40 прафесараў

Мара Габрыэля Грубера пра новы ўніверсітэт здзейснілася, калі прафесара ўжо не было на свеце. У 1812 годзе расейскі імператар Аляксандр I пасля шматлікіх просьбаў літвінскай арыстакраты і шляхты падпісаў указ пра пераўтварэнне Полацкага калегіума ў Акадэмію з усімі ўніверсітэцкімі правамі. Старажытны горад над Дзвіной адзначыў гэтую падзею ўрачыстымі набажэнствамі, фэерверкам і балямі. Прывітальныя прамовы і вершы з нагоды свята гучалі на сямі мовах, у тым ліку і на беларускай.

Студэнтаў чакалі тры факультэты: тэалагічны; моваў і літаратур; вольных мастацтваў і філасофіі. У дадатак да ранейшай праграмы калегіума на філалагічным факультэце вывучаліся старажытнагабрэйская, італьянская і арабская мовы. Да шматлікіх колішніх дысцыплін дадаліся права, статыстыка, палітычная эканомія, мінералогія, трыганаметрыя, заалогія, батаніка. Праўда, навучанне вялося пераважна на польскай мове.

У акадэмічным выдавецтве друкаваліся падручнікі, слоўнікі, навуковыя трактаты, календары і мастацкія творы. Выходзіў навуковы часопіс «Полацкі месяцнік». Сорак тысяч кніг налічвала бібліятэка Акадэміі. Сярод іншых каштоўнасцяў тут захоўваліся тры рукапісныя Евангеллі XII–XIV стагоддзяў і вялікая калекцыя вялікакняжскіх граматаў.

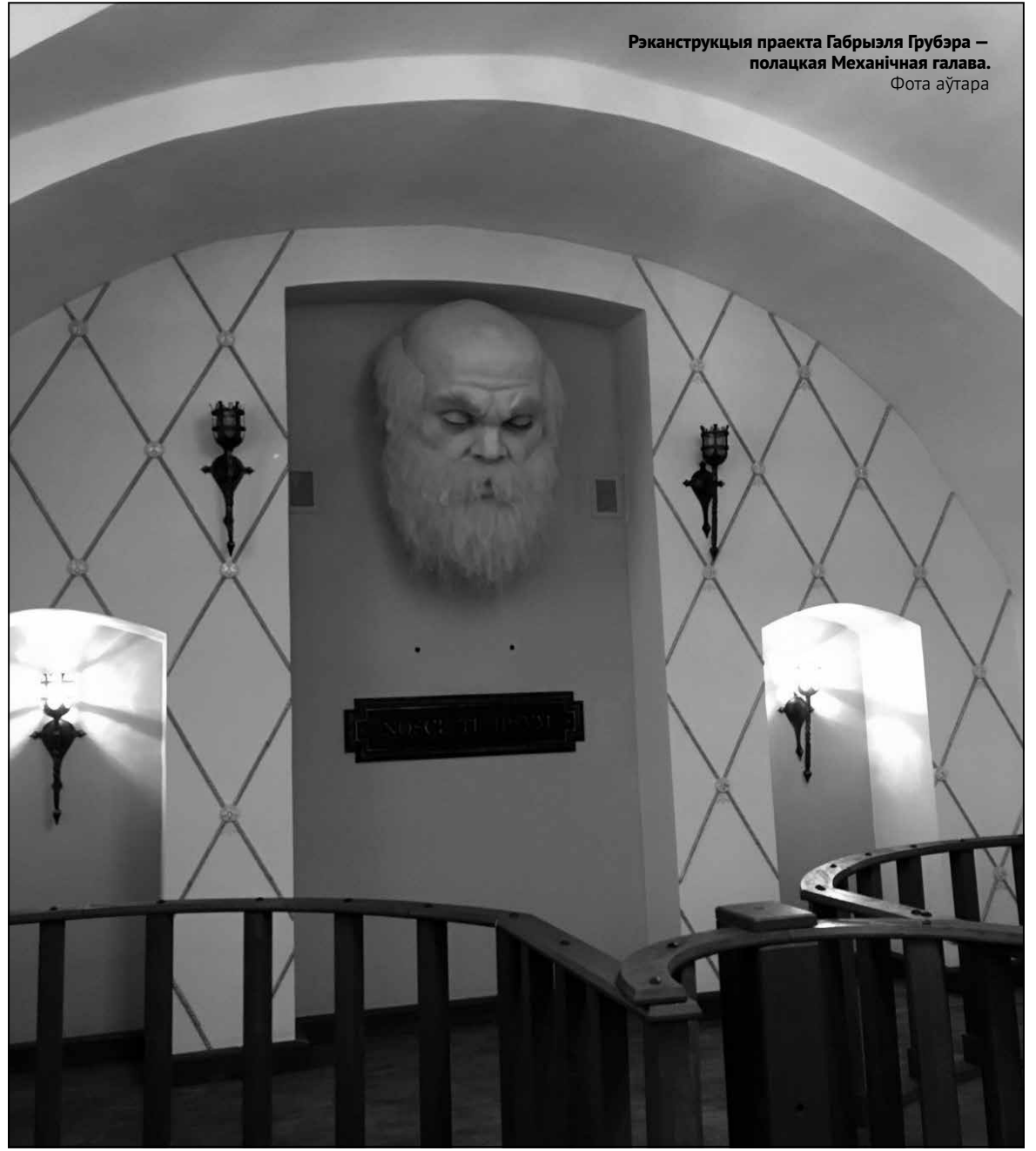
Вышэйшую адукацыю ў Полацкай акадэміі набывалі шэсцьсот студэнтаў. Як і ў Віленскім універсітэце, гэта былі пераважна беларусы-літвіны. З нашых земляў паходзіла і большыня прафесараў.

У аўдыторыях Акадэміі пачалі шлях у навуку гісторык Канстанцін Тышкевіч, астраном і філосаф Якуб Накцыяновіч, пісьменнік Юзаф Масальскі. Тут працягваў навучанне вядомы выпускнік Полацкага калегіума будучы майстар прыгожага пісьменства, аўтар неўміручай кнігі «Шляхціч Завальня, або Беларусь у фантастычных апавяданнях» Ян Баршчэўскі. Выхаванец Акадэміі прафесар Максімілян Рыла стаў даследчыкам Сірыі, Егіпта і Судана, заснаваў у Бейруце калегіум, што пазней таксама стаў універсітэтам.

Зачыніць. Забараніць. Выслаць

Але Полацк заставаўся ўніверсітэцкім горадам усяго восем гадоў. Царскія ўлады бачылі небяспеку ў самім існаванні вышэйшых навучальняў у паняволеным краі. Полацкую прафесуру абвінавацілі ў тым, што яна выходзіла ў студэнтаў антыўрадавыя настроі. У адным з дасланых у Пеціярбург даносаў паведамлялася, напрыклад, што на матывы расейскіх народных напеваў студэнты спяваюць «самыя бунтовшчыцкія песні, вышедшыя из шайки Костюшко».

У 1820 годзе царскім указам Полацкая акадэмія была зачыненая. Усіх сябраў Таварыства Ісуса, пад кіраўніцтвам якога знаходзілася навучальная ўстанова, выслалі за межы Расейскай імперыі.

Рэканструкцыя праекта Габрыэля Грубэра — полацкая Механічная галава. Фота аўтара

Рассяяўшыся па свеце, многія выкладчыкі і выхаванцы Акадэміі зрабілі вялікі ўнёсак у культуру іншых краін. Да прыкладу, трохтомны «Філасофскі разважанні» прафесара філасофіі Вінцэнта Бучынскага так уразілі бельгійскага караля, што той асабіста запрасіў вучонага-палачаніна выкладаць у Лювенскім універсітэце. Сябар Таварыства Ісуса з Полацка айцец Францішак Дзеружынскі, апынуўшыся ў ЗША, стварыў там Сент-Луіскі ўніверсітэт і заснаваў цэлую сістэму каталіцкіх навучальняў, якія дзейнічаюць і сёння.

Рабаванне акадэмічных скарбаў

Нейкі час у сценах зачыненай Акадэміі працавала вышэйшая школа каталіцкага ордэна піяраў, але і яна трапіла на падазрэнне царскім уладам. Там чытаў лекцыі гісторык-патрыёт Яўхім Лялефель. У вучэльні дзейнічала філія таёмнага таварыства філаматаў. У 1830 годзе піярскую вучэльню спасціг лёс Акадэміі.

Распачалося непрыхаванае рабаванне былых акадэмічных скарбаў.

Полацк развітаўся з бясцэннай акадэмічнай бібліятэкай. Каланізатары пагрузілі на фурманкі 256 пудоў самых рэдкіх і каштоўных кніг, якія павезлі ў Пеціярбург і Маскву. Магчыма, туды патрапіў і назаўсёды знік Полацкі летапіс — неацэннае сведчанне нашай старажытнай дзяржаўнасці. У расейскія сталіцы адправілі музейныя калекцыі ды найлепшыя творы карціннай галерэі.

Царская камісія знішчыла патайное памяшканне з складанай

сістэмай правадоў, адкуль полацкія механікі кіравалі сваімі вынаходкамі-аўтаматамі. Знакамітую механічную галаву, што размаўляла на розных мовах, проста выламалі са сцяны ды выкінулі на сметнік як «вредную для умов забаву». Храм святога Стэфана быў таксама абрабаваны і перахрышчаны ў праваслаўны Мікалаеўскі сабор. На шчасце, старадаўні арган удалося выратаваць і перавезці ў віленскі сабор святых Янаў. Там на гэтым музычным інструменце шмат гадоў граў славуты кампазітар Станіслаў Манюшка.

У будынках Акадэміі царскія ўлады ў 1835-м адчынілі кадэцкі корпус, што мусіў выходзіць верных слугаў «царя і Отчэства». Аднак каланізатары пралічыліся. Калі распачалося вызвольнае паўстанне 1863–1864 гадоў, большая частка кадэтаў пакінула корпус, бо падтрымлівала змагароў супроць расейскага прыгнёту. За

гэта кадэцкі корпус расфармавалі і ператварылі ў вайсковую гімназію.

Сёння ў старадаўніх сценах былых калегіума і Акадэміі зноў гучаць галасы студэнтаў і выкладчыкаў. Тут месціцца некалькі факультэтаў Полацкага дзяржаўнага ўніверсітэта. Сучасная навучальная ўстанова адлічвае сваю гісторыю ад моманту заснавання Полацкага калегіума. Калі патрапіце ў Полацк, абавязкова наведайце ўніверсітэт, дзе турыстаў чакае захапляльная экскурсія. Вы пабачыце не толькі цікавую музейную экспазіцыю і адрэстаўраваныя акадэмічныя аўдыторыі і залы, але і зможаце на некалькіх мовах задаць пытанні адноўленай механічнай галаве. Яна, дарэчы, як і ў даўнія часы, выдатна гаворыць па-беларуску.

ГІСТАРЫЧНАЯ ВІКТАРЫНА

1. Калі і кім быў адчынены Полацкі калегіум? Каго туды прымалі?
2. Якія дысцыпліны вывучалі шкаляры ў гімназіі?
3. Як было наладжанае спарборніцтва вучняў і класаў?
4. Пра якіх закамітых выкладчыкаў Полацкага калегіума вы даведаліся?
5. Назавіце вядомых выпускнікоў гэтай навучальні.
6. За што мы шануем прафесара Габрыэля Грубэра?
7. Чым уражвалі наведнікаў музей і карцінная галерэя калегіума?
8. Як Полацк стаў універсітэцкім горадам?
9. Што вы даведаліся пра Полацкую акадэмію? Якія звесткі асобы яе закончылі?
10. Чаму расейскія ўлады зачынілі Акадэмію?
11. Куды патрапілі разрабаваныя каланізатарамі акадэмічныя каштоўнасці?
12. Чаму варта наведаць будынкi былой Акадэміі сёння?

Ігра на некалькіх барабанах

Апавяданне

Вольга ТАКАРЧУК,
лаўрэатка Нобелеўскай прэміі
па літаратуры за 2018 год

Выглядаю я так: не надта высокая, не надта нізкая, не надта пульхная, не надта шчуплая, мае валасы ні светлыя, ні цёмныя. У мяне невыразны колер вачэй. Яшчэ не старая, але ўжо не маладая. Аправаю проста. Лёгка губляюся ў натоўпе. Калі я заседжваюся даўжэй у кавярні на рагу, людзі падсаджаюцца да мяне, але не звяртаюць на мяне ўвагі. Я іх не чапаю, не гляджу на іх. Я п'ю сваё піва ці каву і сыходжу.

Аднак мне заўсёды падавалася, што я нейкая асаблівая і непаўторная.

Мае валізы, калі я прыехала ў горад, былі пазначаныя цэтлікам з імем і прозвішчам. У маім нататніку тады было шмат крэдытных картак, нумароў, пін-кодаў. Ягонны старонкі былі спісанія імёнамі і прозвішчамі людзей, іх адрасамі і тэлефонамі. У мяне была таксама парфума, гадамі адна і тая ж. Я насіла вопратку ўлюбёных брэндаў і карысталася правэранай касметыкай. Калі ехала з аэрапорта, то размаўляла ў метро з якім-небудзь мужчынам, і мы абое паўтаралі падчас выпадковай размовы: люблю тое, не люблю гэтага, гэтае мне падабаецца, а тое — не. Калі ж мы разнявольваліся, то ўвогуле не звачалі на раздражняльную суб'ектыўнасць думак і казалі: гэта вельмі добрае, а тое — не, яно глупства і з ім нельга пагадзіцца. Такая размова была прыемнай, таму што нам бракавала простага факту існавання: мы прагнулі быць яшчэ кімсьці, кімсьці вызначаным, абсалютна непаўторным.

Мая кватэра на першы погляд магла падацца змрочнай. Высокая столь, ледзь кранутая слабым святлом начных лямпаў, і несіметрычная планіроўка прывялі да таго, што спачатку я блукала па ёй начамі, каб трапіць у ванны пакой. Заплямленая падлога быццам нагадвала пра папярэдніх уладальнікаў, напэўна, мастакоў, у якіх з пэндзляў лілося багата фарбы. Крайдавая беласць сцен непакоіла мяне, яна патрабавала нейкіх каляровых акцэнтаў. Крайвід з вокнаў мог бы прыгнясці кагосьці менш

чуллівага. З аднаго боку вокны выходзілі на пусты пляц, аточаны дрэвамі, тады яшчэ без лісця, пляц сабакаў, якія беглі за палкамі, што з усяе моцы кідалі іхныя гаспадары, пляц сабачьх адкідаў і цікаўных сарок. Удзень на ім бавіліся падлеткі — дзяўчаты гулялі ў футбол аднолькава спраўна са светлавалосымі хлапцамі. У дзень веснавога раўнадзення смуглявыя мужчыны з пышнымі вусамі запальвалі вогнішча і вытоптвалі траву ў супольным танцы — некалькі шэрагаў танцораў, адзін за адным, як у практыкаваннях на ўроку wuefu [1].

Іншыя вокны выходзілі на касцёл з дзвюма вежамі, кожная з якіх была каранаваная мажным анёлам. Пакуль дрэва, поўнае гнёздаў галак, не схавала іх ад мяне ў траўні, штورانку я бачыла мажныя, раскошныя формы анёлаў. Яны маўкліва трубілі пабудку ўсюму гораду. Я зайздросціла тым анёлам за іх вымову, ахвяраваную абьякавым людзям. Я хадзіла голай па пакоі, каб скіраваць на сябе іх белыя вочы. Раз на тыдзень, у нядзелю, у маім касцёле адгукаліся званы, і хаця грывелі яны гучна ды істэрычна, іх рэлігійная экзальтацыя не несла чаканага плёну: сцежкай праз пляц да касцёла ішло ўсяго толькі некалькі чалавек. Касцёл спрабаваў уціснуцца ў зеляніну, быццам саромеўся сваёй наканавай вялізнасці, збянтэжаны, ён адступіў назад, да ракі, на ўсход горада, і, пэўна, ахвотна прысеў бы на кукішкі паміж высачэзнымі гмахамі.

Вокны кухні расчыняліся на даволі вялікі панадворак, які быў адлучаны ад рэшты свету цагляным мурам будынкаў; двор зацішны, цяністы, аазіс у цэнтры горада. Сярод старых клёнаў і ліпаў тут стаялі вагоны на колах і размаіта маляваныя фургоны, падпёртыя шкідэтамі ровараў, скрынкамі ад экзатычнай садавіны, кіямі для гольфа, аўтамабільнымі шынамі. Ад пачатку іх жыхары зачаравалі мяне, таму большасць часу я праводзіла на кухні. Я прысвячала ім сваё страванне: прыснула да акна стол і цяпер, павольна спажаваючы сняданкі і абеды, увесь час трымала іх на вачах, назірала за іх рэдкімі сноўданніямі паміж фургонамі. Не было срод іх ні звычайнай мітусні, ні ўвогуле паспешнасці. Яны выходзілі на вуліцу, толькі калі свяціла сонца, сядзелі на прыступках і грэлі твары. Іх дзеці забаўляліся спакойна і без крыку. Нават іх сабака здаваўся нейкім запаволеным, сабакам-філосафам, што медытаваў на абы-як пашыхтаваны хаатычны строй птушак.

Раз-пораз па апоўдні гэтыя каляровыя людзі ладзілі канцэрты. Яны выстаўлялі на вуліцу магутныя гукаўзмацняльнікі і ставілі састарэлыя блюзы альбо Павароці (з ім, на жаль, яны спрабавалі спяваць за кампанію), а калі цямнела, мянялі оперу на манатоннае, змрочнае і жаласлівае, тужлівае «тэхна». Гукі падымаліся з падворка ўгару, быццам дым, і непакоілі анёлаў на касцельных вежах. Я знаёмілася з тымі людзьмі паволі, асвойталася з імі праз акно. Штогадзіны адрываўся ад папер, каб

размяць косці. Я падыходзіла да акна і глядзела. Знаёмілася з імі, спажаваючы свежую радыску, пасля суніцы і першыя мірабэлкі [2]. Я знаёмілася з імі сліўкамі, яблычкамі і нарэшце кукурузай, прыгатаванай у падсочнай вадзе і нашмараванай алеем. Калі рабілася цёпла, іх жыццё віравала ўжо па-за фургонамі. Як вандроўнікі, яны гатавалі ежу на спіртавых прымусах альбо проста на агні, распаленым пад бляшанымі катламі. Яны пілі піва і, калі курылі марыхуану, выдзьмухалі дым уверх, каб ён ішоў да неба. А калі ўжо зусім вечарэла, яны выцягвалі барабаны — вялікія, малыя і зусім вялізныя, бы тыя ў філармоніі, што гучаць на канцэрце два, тры разы, а іх гук на кароткі час бярэ сэрца ў жалезную аблогу, а пасля лагодна выпускае на волю.

Яны барабанілі падчас маёй вячэры. Я ставіла крэсла насупраць акна. Клала на стол сурвэтку і прыборы, налівала кілішак віна і ела, выпрастаўшыся, з сурвэткай на каленях, быццам была ў экзатычнай рэстаранцы. Паступова, дзесьці праз дзень, я ўсвядоміла, што біццё ў барабаны зусім не спынялася ўдзень, яно толькі пераносілася ў фургоны, змяшалася да аднаго інструмента, прысыхала на сонечным святле. Уначы, зусім як той сьлыны экзатычны кактус, гук барабанаў расквітаў у цэлы аркестр.

Я гэта бачыла. Барабаны стаялі заўсёды ў коле — кшталту інструментаў па самаабслугоўванні, бо калі музыку надакучвала барабаніць, ён адыходзіў у цемру паміж фургонамі, а хтосьці іншы яго замяняў, хтосьці свежы і яшчэ не змучаны, хтосьці, хто мог далучыцца да вібрацыі рытму альбо, наадварот, паспрабаваць яго змяніць. Я тады была яшчэ цэлай асобай. Перад сном я ўцірала ў твар крэм. Адчыняла вокны нанач. Я сніла сны. Ранкам запісвала гэтыя сны і піла каву. Я садзілася працаваць: чытала, рабіла занатоўкі, пісала лісты, заўсёды аднолькава іх падпісвала. У мяне былі планы і спісы пакупак. Я педантычна выконвала іх. Аднак я пачынала бачыць усё інакш, калі слухала штовечар біццё ў барабаны. Біццё ў барабаны па трывозе, біццё ў барабаны на перасцярогу, біццё ў барабаны на пабудку.

Я знайшла школу на ўскрайку горада, яе параіў мне адзін знаёмы. Нават добра, што так далёка, думала я, бо праезд цягніком праз горад заўсёды мяне супакойвае, суцішвае. З цягніка не бачны горад, толькі паасобныя, аддзеленыя адзін ад аднаго будынкi, зрэшты, заўсёды спрэс у рамонце, у мітусні будоўлі: цяглавыя краны, каляровыя парканы, якія адгароджваюць іх ад вуліцы. Часам відаць некалькі вуліц, толькі што дабудаваных — з іх нядаўна прыбраныя белыя плямы раствору і бетону, але яны застаюцца незаселеныя, быццам ніхто не наважваўся заехаць у зусім новую сучасную прастору. Магчыма, у будучыні праз гэта горад зусім вылюднее: чым больш будзе новых дамоў, тым менш людзей захоча ў іх жыць, чым больш дамоў, тым менш людзей, — простае і адначасова містычнае правіла, якое павінны

ведаць будаўнікі. Альбо зацугляныя людзі будуць з упартасцю, у распачы перад новым хавацца ў ламаччы, у сквотах, у патаемна разбэрсаных па парках фургонах, а безгустоўным серабрыстым хмарачосам застанеца меланхалічна адлюстроўваць неба, хуткія танцы хмар, іх мімалётны нечалавечы рух.

Калі я ўпершыню ехала чыгункай праз горад, у мяне было дзіўнае пачуццё: гэтая язда, кражывід з вокнаў, мяккае кручэнне колаў па рэйках размазвалі мяне. Таму што горад з вокнаў вагонаў падаваўся найбольш пазбытым формы, нявызначаным, гэтак жа і я сама траціла свае абрысы. Ён быў вялікім надзьмутым цэпелінам, што рухаецца па небе і ўплывае на змены кароткачасных канфігурацый хмараў, павеваў ветру. Быццам горад заставаўся ўвесь час тым самым, але пасля я штодзённа заўважала нейкія новыя падрабязнасці. На пустых пляцах за ноч вырасталі зашклёныя будынкi. Здаралася таксама, што станцыі метро не захоўвалі чарговасці, выскоквалі адна за адной, альбо, наадварот, марудзілі з выходам на сцэну. Крамы. Яны вандравалі зусім адкрыта, а час іх адкрыцця заставаўся для мяне цалкам непрадказальным. На маёй вуліцы ніколі нельга быць упэўненым, што знойдзеца тая самая крама, якая была тут учора. А калі ўжо яна была, дык гэта зусім не значыла, што я знайду ў ёй тое самае віно, той самы гатунак хлеба, што тыдзень таму. Выглядала таксама, што людзі надта нудзіліся. Увесь час былі бачныя вялікія грузавікі, поўныя мэблі — гэта жыхары пераязджалі з аднаго раёна ў іншы. Вандравалі музейныя калекцыі — у турыстаў быў з гэтым найбольшы клопат, бо яны прызвычаліся, што музей — найбольш сталае і саліднае месца на зямлі. Можа, дзе-нідзе гэта і так, але не тут.

Трэба быць вельмі пільнай. Я павінна была глядзець. Глядзець. Назіраць за горадам, каб нішто не ўцякала з-пад майго кантролю. Калі я ехала чыгункай праз бясконцыя прадмесці, праз кварталы гаражоў, іх сумна падфарбаваныя блокі, я раз-пораз нагадвала сабе, што адчуваю сабе шчаслівай. Гэта быў хіба самы натуральны спосаб майго існавання: безуважна назіраць на адлегласці, не браць удзелу ў жыцці, толькі прыглядацца да ягоных праяваў, мінаць мімаходзь, толькі слізгаць вокам. Калі я рухалася па горадзе чыгункай, я рабілася нібы тыя турысты сталага веку, якія наймаюць турыстычны аўтобус з кандыцыянерамі і рухаюцца, як матарызаваныя духі, распльвістыя, за таніраванымі вокнамі, з імкненнем да прыгодаў. Менавіта так было са мной: я назірала з-за шыбы, як пралятаюць краявіды, спрошчаныя да некалькіх жэстаў побытавыя сцэны — адзіны бачны адтуль кшталт зносінаў паміж людзьмі. Абагуленыя дрэвы, паркi, якія зліваліся ў адзіную лагодную зялёную бандэрольную стужку. Факт, што я не магу ні на чым прыпыніць позірк, мякка нішчыў усё маё саспелае, вечна гатовае «я». Я даверылася мігценню, якое

звонку ўсё нівелюе. З акна чыгункі дэталі скасоўваліся.

Напэўна, таму, калі я выходзіла на аддаленай станцыі, адкуль мелася ісці пешкі яшчэ добры квартал, на мяне нападаў часам асаблівы голад да падрабязнасцяў. Тады я інстынктыўна плыла да газетнага шапіка (друк — сапраўдны трыюмф дэталёвасці) альбо ішла паглядзець на звычайную краму гатовых букетаў. Там расчулены падарожжам зрок арганізоўваўся на небе, падладжваўся да фіялетавага аджылкавання фрээіі, суцішваўся на крэмавых плямках пялёсткаў ружаў.

Горад, бачны з вокнаў цягніка, не выглядаў як горад, хутчэй як хаатычна запоўненая будынкамі прастора, як мноства пунктаў, упарадкаваных вакол уваходаў у падземнае метро. Відавочна, мяне непакоіла, што я бачу нешта не тое, што ўсе. Бо ўсе паўтаралі з захваленнем: горад, горад; яны, напэўна, мелі ў галаве нейкую агульную ідэю, якая мне — зусім тут чужой — была незразумелая. Ці ж я была сляпая да чагосьці, што бачыцца ім таямнічымі сувязямі паміж хаатычна раскіданымі ўтварэннямі, нацягнутымі, быццам няроўныя пацеркі, на пераблытаны матузкі падземнай чыгункі? Горад, горад, паўтаралі яны фанабэрліва, узбуджана, супольна ўдзельнічаючы ў незразумелай мне містэрыі. Аднак жа далучаліся да іх і тыя, хто прыехаў, — яны бывалі яшчэ больш бяспасцэнымі. Яны вывучалі горад на раскладзеных у парках мапах, вадзілі пальцам па ягоных артэрыях, вандравалі па дне высахлых каналаў, куплялі нават крохкія кавалкі пацярушаных, добрых яшчэ колькі гадоў таму будынкаў. Ці яны былі такія ж, як я? Разгубленыя, але з добрай прагай хоць якога разумення — накшталт тае мроі, званай чамусьці горадам.

Мне былі патрэбныя тры перасадкі, каб дабрацца да школы. Па дарозе я ела канапкі. Па дарозе прыглядалася да спадарожнікаў. Са здзіўленнем я заўважала, што ніхто з іх не цэлсны, не ўтварае аднасці, — у іх было нешта адметнае, што іх характарызавала (напэўна, каб іхныя маці ніколі не маглі зблытаць іх з кімсьці чужым), і на гэтым кропка — рэшта была змазаная і невыразная. Мужчына Чорная Скура, Хлапец Пекныя Вейкі, Жанчына Шырокі Твар, Стары Вадзяністыя Вочы. Хіба людзі не ўяўляюць сабой толькі набор рысаў? Месца, праз якое праплывае распалены колерамі час?

Калі б хтосьці звернуўся зверху мог сачыць за малюнкам маіх вандровак па горадзе, калі б мог скіравацца за мной і накласці на паперу гэты скампіляваны арнамент ці нават пазначыць мяне (у сне, калі я нічога не ўсвядамляю), бы акальчаваную птушку, а пасля заўважыць на кампутары той дзіўны след, што я пакідаю пасля сябе, — ён убачыў бы, што след гэты безмужчынскі. Бо я знаёмілася амаль выключна з жанчынамі. Як гэта магчыма? Куды падзеліся ў горадзе мужчыны, чаму было іх менш, так мала, а калі ўжо я іх сустракала, яны здаваліся вокамгненнымі, пашматкаванымі, няскончанымі, умоў-

нымі, быццам намаляванымі слабенькім мяккім алоўкам? Я падазрвала, што, можа, у іх ёсць асобны раён, дзесьці на перыферыі горада альбо — так-так! — яны ўтрымліваліся ў паважных урадавых будынках з чырвонай цэглы. Адтуль яны, напэўна, кіравалі горадам. Іх нізкія галасы вібралі, і, можа, адтуль утвараўся гэты неперарыўны шум горада. Можа, яны рыхтаваліся да наступнай вайны? Я беспадстаўна падазрвала, што горад падзелены на месцы жаночыя і мужчынскія няіснымі лініямі, нябачнымі стужкамі, якія нейкая лятучая палічыя рассоўвала ў паветры. Відавочна, гэта было няпраўдай. Бо няяркімі бывалі не толькі твары, не толькі асобныя людзі, але і полы. Я бачыла мужчынаў-балерынаў, мужчынаў-вампяў, мужчынаў-операўных дзіваў. Яны віселі на мурах і часткова засланялі будаўнічыя пляцоўкі. У іх былі памаляваныя твары, цюлевыя сукенкі на вузкіх сцёгнах, плоскія грудзі, і яны былі больш жаночымі за жанчын. Я прыглядалася да іх шматкроць і нарэшце пачала траціць уплывенасць: можа, гэта былі жанчыны, якія прыкідваліся мужчынамі-балерынамі? Можа, гэта былі балерыны, якія прыкідваліся жаночымі мужчынамі, альбо мужчынскія жанчыны? Пазней я мусіла сцвердзіць гэта ўжо раз і назаўсёды: горад быў у сваёй найглыбейшай сутнасці андрагінны, і я з лёгкасцю зацірала той вульгарны падзел на два вінаватыя божаму духу полы — адрозненне, усталяванае прайдзівствамі на ўскрайках сусвету.

Школа размяшчалася ў квартале паасобна раскіданых вил і сваёй архітэктурнай сувярменнасцю нагадвала мне мой горад. Я ішла праз скверы ўзрадаваная. Урокі праходзілі ў зале на цокальным паверсе, адкуль былі бачныя пні дрэваў у парку і людзі, якія праходзілі пад акном, але па пояс, адны ногі. Толькі дзеці мелі магчымасць кінуць на нас позірк, калі мы сядзелі за іншымі, роўнымі сталамі і зубрылі штосьці пад пільным вокам Карнэліі.

Карнэлія, мая настаўніца, казалая папераменна на дзвюх мовах. Ніводнай з іх я не разумела добра, ды і яна сама грацыёзна перамешвала іх, каб у канцы дапамагчы сабе лацінай. Я ўглядалася ў яе шэрыя вочы, у рух яе вуснаў (быццам была глуханямая) і так працывала сэнс яе загадаў і тлумачэнняў. Спачатку я баялася, што нашыя сэнсы, яе і мой, маглі размінуцца па дарозе, бы дзве паралельныя лініі, якія, здаецца, вечна працінаюць бясконцасць, але не крапаюць адна адну, не сумуюць адна па адной.

Я ніколі не ведала, чаму гэтым разам Карнэлія будзе нас вучыць. Гэта, уласна, быў галоўны прычына яе сістэмы: уразіць і такім чынам мацней удацца ў памяць. Спачатку яна вучыла нас песеньчы пра маленькага барабаншчыка:

*Маленькі барабаншчык нам сказаў,
У цёмную прыйшоўшы ноч:
Ні золата, ні камню моц
Не прынёс я сёння вам,
Прынёс я песню вам сваю,
Тарам, тарам, тамтам.*

Другі раз яна выпісвала на дошку нерэгулярныя формы дзеясловаў на замежнай мове. Адзін з першых урокаў даў мне шмат над

чым паразважаць: мы атрымалі ў рукі па камяку гліны памерам з кулак, яна завязала нам вочы нашымі ўласнымі шалікамі і загадала вылепіць з гэтай гліны штосьці добрае, штосьці вельмі блізкае. Я хацела зрабіць жывёлку — так моцна бракавала мне ў горадзе звяроў: альянтка альбо хоць бы сабаку. Калі мне знялі шалік з вачэй, я ўбачыла, што вылепіла нейкі незнаёмы твар.

Гэта менавіта твары ўпарадкавалі горад. Я паволі адкрывала (і, можа, менавіта гэта было задумай Карнэліі), што горад не складваецца ні з будынкаў, ні з кварталаў, ні нават з уваходаў у метро, але з паслядоўных твараў, якія пераходзяць адны ў адны, як у тых слынных кампутарных сімуляцыях. Горад складаецца з твараў, змешаных, раскіданых па раёнах, якія часам у выніку збегу акалічнасцяў на імгненне адлюстроўваюцца адзін у адным, напрыклад, на эскалатарах — адзін твар едзе ўніз, іншы наверх, у цягніках, якія едуць у супрацьлеглы бакі — адзін направа, другі налева, у шклянных дзвярах-круцілках — адзін наперад, другі назад.

Паслядоўнасць твараў — рэч захапляльная, бо ўсе яны былі падобныя адзін да аднаго. Цікава, тая заканамернасць выглядала як крывая Гаўса ці бегла аднастайна роўна? Ці можна было б яе схопіць простым тэматычным выслоўем, якое б пераконвала больш за якую-кольвек літаратуру?

Карнэлія часта звяртала нашу ўвагу на паўсюднае існаванне падабенства. Усё падобнае адно да аднаго, гэта толькі пытанне перспектывы. Падабенства насамрэч — у індустрыяльнай сетцы, якая ўтрымлівае збытаную чупрыну свету ў адносным парадку.

Можна было б лічыць, казала Карнэлія, што наш досвед укладваецца ў агульнапрыняты закон прычынаў і наступстваў, якія надыходзяць адно за адным, абкручваюць рэальнасць гарманічным ланцужком. Але няма нічога больш памылковага (калі яна гэта казала, то ўздывала палец). Прынцып прычыны і наступства ёсць толькі фікцыяй розуму, скажам метафарычна, ёсць рухомымі сходамі, якія сапраўды падймаюць нас на нейкую гару, але пазбаўляюць хаду намагання. Крокі, хада. Рух левай — гэта прычына кроку правай нагі? Ці крок правай — гэта вынік кроку левай? — пыталася я. Відавочна не, адказвала я сабе. Таму суіснаванне крокаў стварае хаду, якая падобная сама да сябе. Падабенствы ўзаемна прыцягваюцца. Гэтаксама як супрацьлегласці. Але ж супрацьлегласць таксама адваротная падабенству. Хіба не?

Мы не ведалі, што можна ёй на гэта адказаць.

Мы ўсе былі ўпісаныя ў яе шытак. Імя і прозвішча. Узрост. Колер вачэй. Яна ведала нашыя дасягненні і правалы. У адпаведнасці з гэтым шыткам яна выклікала нас адказваць. Карына, je suis fatiguée, I am tired, ich bin müde, казала я. Кепска сябе адчуваю, іду дадому. Сёння я — не я. У такую хвіліну яна магла прыкласці мне да ілба электронны тэрмометр і ахвотна пацвердзіць, што ў мяне не павышаная тэмпература. Пасля яна выпрабавальна глядзела мне ў вочы (у яе былі шэрыя, мае — ніякія) і паўтарала: трэба

быць кімсьці, няма выйсця. Яна заўсёды пазначаная, хоць гэта стамляе яе. Нават брак нейкай рысы — ужо рыса. Нават пазбаўленая вопраткі, ты папросту голая. Нават непрытомная, ты без прытомнасці, нават смерць не звальняе цябе ад гэтага, бо тады ты будзеш мёртвай.

Лухта, думала я, калі ехала ў метро і выпрабавальна распускала сябе ў велізарных будынках, якія праміналі за акном, выйсе ёсць — можна ігнараваць саму сябе, ігнараваць уласную паўтаральнасць, прадбачлівасць, выносіць вырашалыны моманты з сябе вонкі, за межы сябе, у свет, у парк, даручыць сябе выпадку. Гэта была б цікавая праца — трэба было б перастаць адносіць усё да сябе, ухіляцца ад простых рэакцый, ставіцца да сябе так, быццам ты прадмет сярод іншых прадметаў. Адмовіцца ад сталасці поглядаў, выказаць выпадковыя думкі, тыя, што прыходзяць да галавы, нібы сліна на язык, не мець болей ні навыкаў, ні звычак, увесь час казаць: «Не ведаю, не ведаю, не маю ўяўлення».

Адкуль бралася тое дзіўнае памкненне? Я падазрвала, што вінаваты быў горад. Навуцы ж вядомыя сувязь паміж чалавекам і горадам і факт, што горад уплывае на людзей. Маўляў, Парыж робіць нас фрывольнымі і рафінаванымі. А Нью-Ёрк канкрэтызуе і вядзе па зямлі. Так кажучы. А той горад сам быў нейкі бязмежны, нерашучы, зменлівы. Ён плыве. Праплывае каля мяне, нібы вяслы параход. Ён не меў асаблівасцяў, таму быў такі прыватны. Ён лавіў нас усіх у свае сеткі. Таму што ён быў пэўным, абяцаў спраўджанне любога найдзівоснейшага прагнення, таму што быў бясформенны, вабіў рэалізацыяй кожнай задуманай магчымасці, таму што не было

ў ім ні цэнтру, ні перыферыі, ён мог зрабіць нас вольнымі і роўнымі.

Часта я была зусім змарданая Карнэліяй, усё радзей прыходзіла на заняткі альбо спазнялася. З дзяцінства ў мяне былі праблемы з часам: ён уцякаў і турбаваў мяне. Час аднойчы зрабіўся балючым, калі ў адно кароткае імгненне я знянацку ўсвядоміла, што значыць «цяпер». «Цяпер» значыць «ужо ніколі». «Цяпер» значыць тое, што ёсць, якраз у гэты самы момант перастае быць, абвальваецца, нібы струхнелая прыступка сходаў. Гэта паняцце страшнае, яно паралізуе, яно агалае ўсю жажлівую праўду.

Мне было некалькі гадоў, і ела я тады ля хаты памідор. Быў поўдзень, які ўжо сплываў у цяністы змрок парка, каб урэшце рассыпацца на мільёны

часцінак. Незваротна. «Цяпер» — той колішні снег, кліч крумкача, лютасць красавіка. Бэз, які расквітнеў пад маім домам у сабачым парку — зноў не далася мне заспець вяршыню яго красавання, бо калі яго маленькія ліловыя скрыначкі адкрываліся, адначасова ўжо пачыналася адцвітанне. Сонечнае зацьменне два гады таму было таксама падобнае да квітнення бэзу — цёмнае кола месяца магло быць адно «вось-вось» альбо «ўжо пасля». Момант адбыцця быў хіба што пераходам з аднаго стану ў іншы, абстрактнай, матэматычна вылічанай хлуснёй. Ён быў сацыяльнай умовай, набліжэннем да этыкету, артэфектам, створаным для спакою розуму і агульнага парадку.

Я даверылася той нявызначанасці. Чаму б нам не казаць пра сябе толькі ў мінулым часе альбо толькі ў будучым? Ці не было б тое папраўдзе, ці не было б тое з усіх бакоў больш сумленна, калі ўжо трэба штосьці казаць? Але ў яе былі свае погляды на гэтую тэму, вельмі радыкальныя, як і яна. Яна казала, што гэта найбольшы прывілей чалавека — валодаць «цяпер»: толькі гэта мы і можам мець. Таму і прыдумалі мову — каб кантраляваць перанос здарэнняў з мінулага ў будучыню, каб здзяйснялася ўлада над часам, каб затрымліваць час хаця б на тую кароткую хвіліну, калі з усёй сур'ёзнасцю ты абвешчаш сабе: «Я ёсць». Мець «цяпер» — значыць усведамляць сваё існаванне, значыць быць у нерухомым воку тайфуна, стаць там і прыглядацца да вірлівых падзеяў, адкрываць іх колазваротны лад, які вяртаецца шточасна і заўсёды. Яна казала таксама, што за гэтую асаблівую веду трэба дорага заплаціць, бо быць у эпіцэнтры — гэта ж перастаць

падворака. Яны сядзелі там вакол бочкі, у якой палілі нейкае смецце. Большасць з іх размаўляла напэўна, іншыя піла піва, а пустыя пляшкі складвалі дзесьці ў цемры за сабой. Некаторыя з іх грукалі далонямі ў напятую скуру барабанаў. Калі стамляліся, іх месца займалі іншыя, так што рытм змяняўся ўвесь час, барабаны шукалі сябе ў прыцемках. Чым больш час насычаўся прыцемкам, тым больш рук далучаліся да біцця ў барабаны, тым больш выразным рабіўся рытм. Былі таксама маленькія барабанчыкі, такія, што лёгка змяшчаліся на каленях ці нават у руцэ, яны асабліва часта перабівалі рытм, дамагаючыся ўвагі, як пераўзбуджаныя дзеці, як ваенныя малыя барабаны.

У тую ноч я яшчэ не наважылася зайграць. Я сядзела на ўскрайку доўгай лавы, пэўна, ледзь бачная ў цемры; у сутонні вымалёўваўся толькі мой твар, вельмі яркая пляміна, якая з'яўляецца і знікае ў залежнасці ад таго, як гарыць вогнішча. У нейкую хвіліну адпачынку, калі варту трымаў паасобны рытм, я расказвала ім пра Жыжку — у маім радаводзе даўно быў вар'ят, які абвясціў вайну ўсяму свету. У яго назбіралася нават зусім не малое войска, але ўрэшце ворагі дабраліся да яго і забілі. Але перад смерцю ён сказаў: калі памрэ, зрабіць з яго скуры барабан і яго гучаннем уздымаць тых, хто застаўся, на барацьбу. «Тум... тум... тум», — лёгка загучалі паасобныя ўдары. Яны глядзелі на мяне ўважліва. Мая маленькая гісторыя зрабілася чымсьці матэрыяльным, мне здавалася, што перад імі ляжыць нешта кшталту падарунка. Зранку хтосьці прынёс малы барабан. Нейкая дзяўчына ў міні і сятчастых калготках павесіла мне яго на шыю і паказала, як рытмічна біць у яго. З таго часу я пачала прыходзіць туды амаль штовечар, а яны казалі на мяне — Жыжка.

Дзяўчына тая звалася Карлай. Яна з'яўлялася ўдзень, заўсёды з дзіцем ля грудзей альбо на спіне, у каларавай хустцы. Яна любіла — калі толькі магчыма — дэманстраваць стройныя доўгія ногі, а таксама любіла міні, высокія скураныя шнураваныя боты, скураныя курткі ў абцяжку. Але пасля я бачыла яе іншай: яна прычэпляла да сваёй коратка астрыжаныя валасі ў цэлае бярэмя стракатых косак, абвівала сябе нейкай аранжавай сукенкай і рухалася вуліцай да сабачага пляцу і яшчэ далей, каб урэшце адпачыць за выстаўленым столікам якой-небудзь кавярні, дзе яна бясстрасна размаўляла з падобнымі да сябе людзьмі і не спынялася нават тады, калі карміла грудзямі дзіця.

Я таксама падсаджвалася да яе. Я замаўляла каву з малаком альбо белае віно. Мы лянотна пазіралі, як аўтамабілі аспярожна ўцякалі з перапуду ад разагнаных да непрытомнасці мінакоў.

Караліна, прыроджаная барабаншчыца, свярджала, што з іграй на барабанах трэба быць вельмі абачлівай. Што з пачаткоўцамі часта адбываецца нешта кшталту сну наяве, зачараванне рытмам. Нейкая частка свядомасці дазваляе рытму сябе ўсыпіць, і тады ты не цалкам прытомная, казала яна. Яна паказала мне таксама спосаб апрытомнець, як вызначыць, сон гэта ці ява.

«Працяг.
Пачатак на стар. 15 (9)

Паглядзець на свае далоні. Гэта верне цябе да сябе, будзеш ведаць, што ты ёсць, казалася яна.

Такім чынам, як толькі я страчвала на золку самакантроль, калі лупіла ў кацялкі, альбо ўдзень, калі слухала біццё ў барабаны пад вокнамі, калі я ўвальвалася ў біццё альбо біццё ў барабаны праціналі іншыя мае заняткі ці наганяла мяне раптоўна падчас ежы, я адкладала сталовыя прылады, выпірала вусны сурвэткай і глядзела на свае далоні.

Карла сцвярджала таксама, што ніколі нельга быць пэўным, сны гэта ці ява. Яна казалася, што звычайнай агульнапрынятай цэзурай ёсць сон і абуджэнне. Гэта вельмі простая тэорыя: усё, што адбываецца з намі падчас сну, ёсць сон, а ўсё, што наведвае падчас дзёна актыўнасці, — ява. Явіць — яна першай ужыла гэты дзіўны дзеяслоў. Мне ён не падабаўся. Ява — гэта штосьці, што не адбываецца насамрэч. Калі я кажу «яві мне сябе», гэта гучыць так, быццам я не да канца ўпэўненая, сапраўды штосьці ёсць ці мне толькі здаецца, што яно ёсць. Мусіць быць нейкае іншае слова, супрацьлеглае сну.

Той восенню адчуваліся перамены, што надыходзілі адусюль. Гэта было бачна голым вокам. Боты з вострымі насамі выціскалі боты з насамі квадратнымі, фіялетава-межаваў з хаці, а чарноце паволі залівала крамныя вітрыны, выціскала істэрычную чырвану на ўскрайкавых вуліцы.

Я сыходзіла да іх ужо амаль што вечар. Калі я заканчала свае нудотныя абавязкі, гэтае сядзенне ў паперах, перакладанне іх з адной купкі ў іншую, занатоўкі, фармулёўкі сказаў і цэлых выслоўяў пра нейкія неістотныя справы, я брала з лядоўні банку піва альбо скрынку печыва ды ішла.

Бадай ніколі гэта не былі адны і тыя ж людзі. Нехта прыбываў, кагосьці не ставала. Польшыя вогнішча, якое палілі ў металічнай бочцы, змяняла рысы твару. Змяняліся таксама барабаны. Найбольш я любіла, калі з’яўляўся стары, палінялы ромельпот — так ён называўся. Гэта быў барабан высокі, годны, з дзіркай у мембране, праз якую цягнуўся шнур — барабан прамаўляў, спавядаўся цэлым гадзінам, галасіў і спяваў. Гэта ён быў каралём, а не той вялікі турэцкі барабан, які прыносілі два хлопцы і ў які лупілі пасля з аднаго і другога боку мяккімі палкамі. Да ромельпота была чарга, кожны хацеў забіцца ў рытмічным грукатанні, пачуццёвым і хрыплым; на золку ўжо млелі рукі, пот заліваў вочы, цела слабла ды, нібыта, ніколі не магло насыціцца. Ніколі не было гэтага досыць.

Адна поўная чарнаскурая дзяўчына прынесла індускі дамрэн з двума шарыкамі, прывязанымі на папрукках па абодвух баках: калі круцілі рукой з барабанчыкам, шарыкі біліся аб напружаныя мембраны і стваралі неспакойны, нервовы рытм, рытм, што, падавалася, быў прадвесцем нейкай навальніцы, якая яшчэ прыйдзе, якая ўжо стаіць за далаглядам, ужо мацнее ў сабе, быццам праз хвіліну абрынецца громам на нашыя целы, нібы град. Дзяўчына выпраўляла па коле той дамрэн, і кожны хацеў далучыцца да гэтага прадвесеця ачышчальнага катаклізму. Малы

тыбецкі барабанчык, падобны да ляскотак, таксама перасцерагаў і раздражняў. Манатоннае націсканне было як напоўнены жалем псалом, бы скарга. Заўсёды з’яўляўся нехта не да канца цвярозы, хто хапаўся з наскоку за тамбурын, самы спакойны, самы паважны інструмент. Ніхто не перашкаджаў. Хай яму здаецца, што ён вярнуўся ў дзіцячы садок. Цяпер ён тоўк кулаком у мембрану, ажно калаціліся бляшаныя колцы, ажно невыносным рабіўся гэты металічны гук. А калі п’яны тамбурын рэзка вяртаў нас да прытомнасці, да яго далучаўся малы барабан, ягоны вайсковы сваяк, і рабілася трывожна: малы барабан казаў, што гром, які надыходзіць, па сутнасці ёсць кульмінацыяй бітвы, якую трэба весці кожны дзень наноў і не імкнуцца пазбегнуць яе. Ствараўся нясперны шум, і тады далучалася рэшта: афрыканскі дундун, ідыяфон-разак, што пераймаў чалавечую мову, тымпанон, на якім гралі адно жанчыны, мноства падвоеных на караў, паасобныя барабаны, зробленыя дома абы з чаго, дзіцячыя барабанчыкі, набытыя ў цацачнай краме, а таксама вышталонны экзатычны му-ю ў форме рыбы. І толькі цяпер стваралася сапраўдная сімфонія здзіўнення: рытмы накладаліся адзін на адзін, рэзаніравалі, адставалі. Яны адкрывалі цыклы, стваралі асіметрыю, каб зараз жа ўпарадкаваць і шчыльна закрыць яе. Кожны з нас быў раздзёрты неспакойнай хваляй, паглынаў рытм знутры, нібыта нешта больш значнае за жаласлівы піск нашага «я». Рытм натоўпам каціўся па нас, нішчыў нас, быццам мы былі гатовыя да надыходу буры. А калі ўжо яна прыходзіла, мы капітулявалі перад ёй з недаверам, з заплюшчанымі вачыма, як пад струменямі дажджу.

Пасля ўсё сціхала. Заставаўся толькі нейкі малы гук дзіцячага барабанчыка, які парадкаваў час сіметрычна, як гадзіннік: цік-так, цік-так. Рытм пачынаў ствараць час спачатку. І так некалькі разоў у год. Музыка навальвалася і сціхала. Зранку заставаўся толькі нехта на варту, той, хто пільнаваў, каб не перапыняць біццё ў барабаны.

Гэта было адзінай нязменнай рэччу ў горадзе, якая для мяне існавала. Можна, акурта дзякуючы гэтаму біццю ў барабаны горад трымаўся яшчэ ў паслухмянасці, хаця відавочна сам не ведаў, каму за гэта дзякаваць.

Я пасябрывала з Карэн і ўсё менш сядзела ў сваіх паперах, затое цяпер амаль штодзённа сыходзіла да сквота, да яе фургона. Мы разам глядзелі тэлевізар, я займалася яе дзіцем, калі яна выходзіла. Я завязвала сабе на жываце хустку ды ішла да іншых фургонаў, сядала на старыя канапы і моўкі глядзела з ёй тэлевізар. У іх было шэсць тэлевізараў (адзін з іх стаяў вонкі, пад дрэвам, а ад дажджу яго ахоўваў вялікі чорны парасон, утыркнуты ў зямлю), якія заўсёды паказвалі нешта іншае. Таму калі хадзіць ад аднаго да другога, можна было трымаць на воку ўвесь свет. Войны, пластычныя аперацыі на Бермудах, дзікія звяры ў саване, чалавечы сэкс, вайсковыя парады ў Паўночнай Карэі, бясконцыя паказы мод. Часта мяне прымалі за Карэн, асабліва калі ў мяне было з сабой дзіця. Я не пратэставала. Мы абедзве сядалі апоўдні на лаўцы ў Сабахым пар-

ку і ўглядаліся ў жанчын у чадрах, захутаных з галавы да ног, альбо ў барадатых старых у суконных капялюшках.

«Ці можаш ты не думаць?» — спытала яна мяне неяк. «Так», — сказала я. Я сядзела, абапёршыся на спінку лаўкі і ўтаропіўшыся ў мыскі ботаў, і паглыблялася ў гушчыню ўласных думак; адны думкі былі тоўстыя і сціслыя, іншыя — слабыя і празрыстыя, яны злучаліся ланцужком і наліваліся, пераходзілі адна ў адну, урэшце, закручваліся, бы брэцлі [3], бы чорныя цукеркі з глазурай, а пасля жэліраваліся разам з бурбалкамі, што плылі ўгару. Мы — зманлівая плынь, паўтарала Карына з нейкай асалодай, асабліва тады, калі ў яе атрымлівалася падкінуць камусьці дзіця і спакойна закурыць самакрутку. Няма ніякіх нязменных вызначаных цэнтраў, няма кірункаў, ёсць толькі няспынны ток, паўтаванне і хуткае знікненне. Так што калі здзейсніць падарожжа ў сярэдзіну кожнага моманту, выявіцца, што базавыя, як нам здаецца, цагліны існавання — гэта пустое месца паміж «ужо было» і «толькі будзе». Свет складаецца з пустэчы, і, на жаль, няма словаў, каб гэта выказаць. А тое, што мы прымаем за рэальнае, у тым ліку саміх сябе, ёсць яе хвілінным прыступам, парушэннем дасканаласці неіснавання. «І што?» — дапытвалася я, бо ў мяне была звычайка зацягвацца цыгарэтай і доўга выпускаць дым поўнымі колцамі. «Нічога», — казалася я праз хвіліну. Адзінае, што нам застаецца, — гэта трымацца так, быццам ўсё рэальна існуе, так, як хоча гэта ўспрымаць нашае адначасова нерэальнае і нязвыклае да небыцця цела. Жыць так, як нібыта абавязвае праўда, якую мы праз хвіліну паставім пад сумнеў. Падпарадкоўваць сябе пачуццям і таму, пра што кажам. Разглядаць гэта як абсалютнае права. Філасофскі эталон з Сеўра пад Парыжам. Штодзённа раніцай выпягваць з-пад павекаў адчуванне мізэрнасці і марнасці і нырцаваць у раздзёрты струмень ілюзіі. Даваць сябе несіці і рабіцца каляровым міражом. Але памятаць праўду.

Я паглядзела на свае далоні. Найперш я набыла шапку з прычэпленымі да яе чорнымі коскамі. Мае радужныя абалонкі пакамінелі. Калі я ўпершыню прымерала яе перад люстрам, то ўбачыла, як на мяне вырачылася нейкая дзяўчынкападобная фігура. Я дадала шырокія штаны, што аблягалі толькі на сцёгнах, цяжкія боты — і вырнула на ровары ў нязменны горад. І я насамрэч была той дзяўчынкападобнай істотай, бо такой мяне бачылі іншыя. Менавіта так я адлюстроўвалася ў тварах іншых людзей, і чым больш я была такой для іх, тым больш такой рабілася для сябе. Я ўжо не курыла цыгарэты, мяне не займалі паперы на сталі і важныя рубрыкі. Мяне цягнула ў вытантанае месца, поўнае гучнай музыкі, поўнае падобных да мяне самой, — у зграйкі лыскацікі на паркавым беразе гарадскога возера, у інтэрнэт-кавяранкі, дзе я з радасцю знаходзіла старонкі пра моду і Брытні Спірз. Мой голас зрабіўся вышэйшым, больш пісклівым, мая скура — больш гладкай, яна лягчэй адчувала пахі ветру і вады. Я сустракала іншых такіх, як я, і бавіла з імі празрысты і павярхоўны час у размовах. Дамаўлялася пра наступны вечар,

але ніколі не была ўпэўненая, ці з’яўлюся там.

Вось дык палётка — зрабіцца хаця б на хвіліну кімсьці іншым! У горадзе гэта было няцяжка, бо горад багаты на крамы і гандлёвыя дамы ўсіх відаў, усіх стыляў, усіх колераў. Існуюць таксама сэкс-хэнд-дэ, дзе вопратка перадаецца ва ўжытак іншым. Гэта грым і трэсы, лакі і фарбы, прытоны тату і цёмныя, утульныя тэрапеўтычныя кабінеты. Недастаткова сябе пераапануць, змяніць колер валасоў ці прабіць ноздры і вусны срэбным колцам. Трэба яшчэ знікнуць самому. Засынаць нікім і прачынацца нікім. Ёсць неабсяжнай даўжыні сцежкі іншых людзей, што скрываюцца самі з сабой, і што можа ўтрымаць нас ад таго, каб змяняць сябе дашчэнт? Выходзіць з дома як А, а вяртацца як Б у іншы дом.

З матэрыялу, за капейкі здабытага на турэцкім кірмашы, я зрабіла сабе доўгую сукенку, а з рэшты — сапраўдную чадру. Пацягнула бровы хной. Я ездзіла на метро ў «каляровы» квартал і загляблялася ў натоўп. Мацала спелыя дыні. Апускала вочы, калі натыкалася на позіркі вусатых мужчынаў. Я далучалася да шматдзетных сем’яў ды ішла за імі, быццам іх паважная далёкая сваячка. Ішла ажно пад дзверы блокавых памяшканняў. Часам непрыкметна за імі ўваходзіла і сядала на канапу за моцную салодкую гарбату, якую піла з маленькіх шклянчак, а пасля дарабляла пакінуць на століку ручныя вырабы: дзіцячыя шкарпэткі, суконныя капялюшкі, майстэрскую абшыўку па баках хустачкі.

Я ўжо дакладна пачынала нешта мармытаць на іх цяжкай мове, ужо дапамагала прыносіць з кухні салодкія арэшкі і бралася ляпіць з кашы салодкія, мочаныя ў сіропе шарыкі. Але пад вечар мне рабілася задушліва, нешта гнала мяне ад сябе, і на некалькі гадзінаў я ператваралася ў хлопца ў бейсболцы і клятчастай кашулі, які з’яўляўся там, дзе іншыя, і тоўк у турэцкі барабан палкай з лямцавым наканечнікам.

Гэта было няцяжка. Так змяніцца. Я выпягвала з сябе гэтыя іншыя постаці, як трусоў з капелюша. Я не стварала іх, не гулялася ў іх.

У суботы я рабілася старой бруднай жабрачкай, якая перамервае блышыны рынак у пошуках пашкоджаных філіжанак і патрэсканых люстэраў. Мне падабалася, як тады іншыя трымаліся воддаль ад мяне. У мяне ніколі не было столькі прасторы для сябе, як тады.

Раз на месяц я затрымлівалася ў нейкім гатэлі. Выдавала сябе за замежнага бізнэсоўца. Тады я запаўняла папярнічкі недакуркамі і глядзела па тэлевізары каціроўкі даяра. У ваннай пакідала па сабе пах адэкалону і рэшту крэму для галення. Чайавыя для пакаёўкі — заўсёды крыху больш, чым гэта было прынята, каб яна забыла пра кагосьці, каго не было.

Гэта мяне ніколі не турбавала. Ніколі. Урэшце, я не рабіла для гэтых пераменаў ніякага намагання, я нікога з сябе не выдавала, не йграла, гэта не было тэатрам. Усю працу рабілі іншыя. Таму што ўвогуле не было і размовы пра мяне, намаганне датычыла не майго быцця, а ўспрымання мяне іншымі — і таямніца заўсёды захоўвалася. Напэўна, гэта таму (хаця я ледзьве адчувала сваё

адкрыццё), што мяне цягнула да вялікіх крамаў, да велізарных універмагаў, пабудаваных вакол рухомых сходаў, каб вазіць сябе туды і назад, угару і ўніз. Іншыя, напэўна, таксама прыходзілі да гэтай ідэі: у такіх месцах можна схавацца не толькі ад іншых, але і ад самога сябе, ад кружэння вакол сябе з паасобных частачак, як з кубікаў «Лега».

Такім чынам я рухалася, як усе гэтыя браты і сёстры ў хаосе, гэтыя супрацоўнікі ў яве, гэтыя адначасоўцы гульні, паміж асветленымі, бліскучымі секцыямі, запоўненымі гадзінікамі, сумачкамі, панчохамаі, парфумай, французскімі сырамі і моднымі пантофлямі. Рухацца — гэта ўсяго толькі мізэрны дадатак да нашага зроку. Я перамервала секцыі пахаў і праходзіла міма аб’якава прыгожай прадавачкі з тонкімі пальцамі, што філігранна найгравалі мелодыі на клавіятурах касавых апаратаў. Я блукала ў лабірынтах развешаных касцюмаў, — яны выглядалі як на хвіліну пазбаўленыя жыцця фігуры, што спяць у чакальных вялікіх крамаў, але робяцца сапраўднымі, жывымі людзьмі дзякуючы нейкаму несвядомаму целу, якое іх калісьці наведвае. Я нястомна вандравала сярод сховішчаў парцалюны, шкла, серабрыста-зіхоткіх сталовых прыбораў, мяккіх купаў ручнікоў і коўдраў, ссоўвалася па сходах уніз, увесь час у плыні іншых, каб на ніжэйшых узроўнях, там, дзе бары і «Бістро», хвіліну адпачыць з кавай, а пасля зноў працавіта ўскараскацца наверх, каб зноў дазваляць сябе замазваць, растапляць, зацямяць, выцвітаць, выпіраць, размываць.

Я ішла смела, вялікімі крокамі і шматкроць адлюстроўвалася ў вялізных шыбах. Нас было шмат, тысячы, можа, мільёны. Каля ўваходаў у метро сядзелі каляровыя людзі і лупілі ў барабаны.

Парыкі, прычэпленыя вала-сы неонавых колераў, чадра, а таксама натуральная сівізна, якая дадае павагі, выпраменьвае з твару спрактыкаваную мяккасць, — я рабілася таксама няпэўнай жанчынай, што карпее ўдзень над сталом, поўным папераў, і часам размаўляе па тэлефоне. Гэта яна, калі стаяла ўвечары перад люстрам у ваннай, калі выпірала ваткай рэшткі макіяжу, заўважала са здзіўленнем, што пад тонкай скурай ёсць нешта цвёрдае і вартэ даверу — чэрап. З гэтай думкай я ішла спаць.

Тая жанчына часам прыходзіла да нас з дзіцем Клэры. Яна сядала на лаўку. Расказвала нейкую дзівацкую гісторыю пра чалавека, які загадаў зрабіць са сваёй скуры барабан, але ніхто з нас ужо не памятае, як яго звалі.

Каментар

1. Wuefu (Wayland Union Education Foundation) — міжнародная адукацыйная арганізацыя.
2. Мірабэлкі — ад мірабэль, гатунак слівы.
3. Брэцлі — завігушкі, п’якарскі выраб, у Баварыі традыцыйная закуска да піва.

Пераклад зроблены паводле выдання: Olga Tokarczuk. *Gra na wielu bębenkach.* — **Walbzych, 2002.**

Пераклаў з польскай Юльян Гайдук, «Прайдзісвет»

Міхал Андрасюк, «Поўня»

(Праграмная рада тыднёвіка «Ніва»)

Пісьменнік Міхал Андрасюк нарадзіўся і жыве ў Польшчы на Падляшшы, скончыў Беларускае ліцэй у Гайнаўцы. Дэбютаваў як паэт, але пасля напісаў некалькі кніг прозы, галоўныя героі якіх — жыхары польска-беларускага памежжа. Асноўная мова яго твораў — беларуская.

Можна сказаць, што ў кнізе «Поўня» адсутнічае агульны сюжэт, але разам з тым кніга поўніцца мікрасюжэтамі і гісторыямі, якія звязваюць жывое і нежывое, мінулае з будучыняй. Падзеі адбываюцца ў трохкутніку Белавежская пушча — Беласток — Мінск, і тэкст таксама ўяўна складваецца з трох частак, трох ліній, якія пераплятаюцца паміж сабой.

Першы сюжэт, якім адкрываецца кніга, — любоўная лінія. Галоўны герой, ужо немалады, з Беластока прыязджае ў Мінск, дзе на вакзале знаёміцца з дзяўчынай Юліяй, і ў іх «закручваецца» раман.

Другі сюжэт — гэта родныя мясціны аўтара, якія ён апісвае з неверагоднай пяшчотай і любоўю. Родныя вёскі, іх жыхары, успаміны з дзяцінства — усё гэта аўтар выносіць са сваёй памяці, каб падзяліцца з чытачом. Аповеды бабулі, у якіх ластаўкі ўюць гнёзды «з памяці праластавак, што адляцелі ў векавечныя выраі», гісторыі пра тое, як правільна ссекчы дрэва, каб не забраць у яго жыццё. Герояў гэтай часткі пераважна няма ў жывых, але гэта не перашкаджае аўтару кантактаваць з імі ў сваіх мроях.

І трэці сюжэт, які не вылучаецца ў асобную частку кнігі, а праходзіць скрозь яе ўсю, — гэта своеасаблівы аўтафікшн, спроба аўтара занатаваць працэс працы над кнігай.

Козыр прозы Міхала Андрасюка ў тым, што ён дадае нашай літаратуры спецыфічнага каларыту, якога не могуць даць, напрыклад, літаратары з беларускай сталіцы.

Між іншым, сёлета «Поўня» заняла 2-е месца ў літаратурнай Прэміі Гедройца — галоўнай беларускай прэміі для празаікаў.

Сяргей Пясецкі, «Запіскі афіцэра Чырвонай Арміі»

(Выдавецтва «Медысонт»)

Гэты год у беларускім кнігавыданні можна смела назваць годам Сяргея Пясецкага (1901–1964). Сёлета па-беларуску выйшла яго «Менская трылогія» (пра злодзеяў і блатны свет сто гадоў таму), «Каханак Вялікай Мядзведзіцы» (пра кантрабандыстаў у ваколіцах Ракава). Чарговая кніга — гісторыя прыходу Чырвонай Арміі ў верасні 1939 года ў Заходнюю Беларусь. Пясецкі апісаў гэтую падзею вачыма савецкага афіцэра Міхаіла Зубава. Урадженец расійскай глыбінкі, вайсковец, цалкам прызамбіраваны палітрукамі. Ён верыць, што паўсюль жывуць горш, чым у Савецкім Саюзе. І паход у

Заходнюю Беларусь успрымае выключна як вызваленне сялян ад «польскіх буржуаў». На справе ж выяўляецца, што ў Вільні, Лідзе, дзе ён знаходзіцца, нават рабочыя і сяляне бы тыя «буржуа» — добра апрануты, маюць дастатак на стале. Праз сваю заідэалагізаванасць з Зубавым здараюцца розныя кур'ёзы: то два гадзіннікі начэпіць на руку дзеля саліднасці, то тэрмас для чаю прыме за бомбу...

Сяргей Пясецкі высмейвае савецкі лад, разам з тым і чалавечую прыроду падладжвацца: спачатку Зубаў славіць Сталіна, калі Гітлер нападае на Савецкі Саюз — нямецкага дыктатара, а калі выяўляецца, што Вялікабрытанія стала саюзніцай СССР — Чэрчыля. Вобраз савецкага афіцэра зборны і «ўласцівы» для любой краіны. Чалавек, які не мысліць крытычна, можа лёгка стаць ахвярай якой заўгодна прапаганды.

Дарэчы, «Запіскі...» напісаны ў 1948 годзе. Прыход жа Саветаў у Заходнюю Беларусь Пясецкі бачыў сам, таму рэаліі ў творы аўтэнтычныя.

На беларускую мову з польскай кнігі пераклаў Аляксей Астравец.

Сара Лундберг, «Птушка ўва мне ляціць куды захоча»

(Выдавецтва «Коска»)

Гэта кніга, якую можна з лёгкасцю параіць для чытання як падлеткам, так і дарослым. Дзеці ўбачаць у ёй гісторыю дзяўчынкі Бэрты, якая мае хобі, але яе тата не бачыць у тым практычнай карысці. Дарослыя ж будуць «прымерваць» на сябе ролю таго таты...

Вясковая дзяўчынка Бэрты жыве ў шматдзетнай сям'і. Яна мае любімы занятак — маляванне. Толькі вось рэальнасць не пакідае ёй магчымасці для самарэалізацыі: трэба дапамагаць па гаспадарцы, гатаваць.

«Думаю, калі б я была птушкай, то змагла б паляцець з нашай вёскі. Да іншага жыцця. Туды, дзе я была б той, кім я ёсць. Дзе ніхто не крычыць на мяне і не лічыць нязграбнай дзівачкай», — думае Бэрты.

У школе настаўнік не дазваляе маляваць так, як яна бачыць, — дзяўчынка павінна рабіць толькі так, як ёй кажуць. Тата не разумее яе занятку, лічыць, што мастак — не прафесія для дзяўчынкі. Толькі хворая мама ўспрымае занятак дачкі як нешта значнае.

Гэта кніга пра адвечную праблему дзяцей і бацькоў: адны хочуць самастойнасці ў самарэалізацыі, а другія не дазваляюць ім прымаць рашэнні.

Між іншым, у кнізе пісьменніца апісала рэальную гісторыю шведскай мастачкі Бэрты Хансан. Яна прайшла ў жыцці перыяды ад неразумення блізкіх да прызнання яе працы ў свеце.

Сара Лундберг сама зрабіла і малюнкі да кнігі. Са шведскай мовы тэкст пераклала Надзея Кандрусевіч. У Швецыі «Птушка ўва мне ляціць куды захоча» прызнана найлепшым творам для дзяцей 2017 года. А ў Мінску да 10 лістапада праходзіць выстава ілюстрацый да яе (Нацыянальны цэнтр сучасных мастацтваў, вул. Някрасава, 3).

Наста Карнацкая, Сяргей Беражны (onliner.by)

«Той край, дзе ўтульна мне было»

У выдавецтве «Брэсцкая друкарня» накладам у 250 асобнікаў выйшла паэма Васіля Дэбіша «Шамятоўка». Эпіграфам да паэмы аўтар узяў радок несмяротнай Коласавай паэмы: «Мой родны кут, як ты мне мілы!..»

Асноўная праблематыка твора — імкненне бацькоў вывесці сваіх дзяцей у людзі ў рэаліях савецкай рэчаіснасці сямідзясятых гадоў, не даць ім растраціць спаконвечныя сялянскія і чалавечыя каштоўнасці.

Як і ў класічным творы, памяць вяртае лірычнага героя ў дзяцінства.

*Плыву на хвалях успамінаў
У край, які даўно пакінуў,
І расхінаецца ў прасторы
Луг ля стаўка — зялёным морам.*

Можна заўважыць, што ў «Шамятоўцы» адчуваецца стыльовае перайманне і падсвядомае запазычанне асобных сюжэтных тэм паэмы Якуба Коласа. І гэта лёгка патлумачыць. Твор класіка беларускай літаратуры, «аўтарытэтная» мадэль стылёвай традыцыі — не можа не ўздзейнічаць на паслядоўнікаў генія айчыннай літаратуры. Аднак разам з гэтым у «Шамятоўцы» свае адметныя героі, якія не глядзяць на свет вачыма персанажаў «Новай зямлі». У «Шамятоўцы» адрозная партрэтная характарыстыка, характары.

Запамінальна абмалявана хата, у якую вяртаецца лірычны герой. Тут:

*Кухня з велічэзнай печкай,
Дзе патыхала мёдам, грэчкай,
Картопляй свежай, скваркай
тлустай,
І пірагамі, і капустай.*

З любоўю апісваецца падворак, сад і агарод, на якім «гарбуз з гарачымі бакамі ляжаў між градак з буракамі».

Гараджаніну ў першым пакаленні ўспамінаецца залатая пара дзяцінства: дзед — «не з магнатаў», цікавы апавядальнік, прызнаны знаўца пушчанскіх легендаў; бабуля — увасабленне чалавечай ласкі і дабрыні, бацька — дамарослы паэт з блакнотам і алоўкам на прыступках ганка. Дарэчы, гаспадар, «чаго ўжо там таіцца» (Якуб Колас), любіў выпіць добрую кварту горкай. Аўтар «пачарачна» прасочвае яго настрой — ад першай і да апошняй, якая прыкоўвала да стальніцы... Разам з тым, бацька — прага справядлівасці, пачуццё ўласнай годнасці.

З асаблівай любоўю, я б нават сказаў — абагаўленнем, малюецца вобраз маці. Яна — прыклад трывушчасці і гаспадарлівасці, мудры дарадца і педагог. Дзеці, якім яшчэ не

прыйшла пара араць і касіць, больш часу праводзяць з маці:

*Як гусяняткай за гускай,
Ішлі за ёй мы сцэжкай вузкай.*

Хвала маці, што выпеставала адразу двух паэтаў (маю на ўвазе і роднага брата Васіля — Анатоля Дэбіша).

А якое дзяцінства без прыгод і забаў!.. Самыя бяскрыўдныя з іх — салёная гарбата, суседскія словы, скрадзеныя каўбаса і галоўкі маку. А быў жа яшчэ бацькаў пяршак у вуха прыхварэлага брата і жывы рак у ложку гаспадара.

У творы вялікая колькасць легенд, падслуханых у той час, калі госці, улагоджаныя пачастункам, «пачнуць казаць свае ўспаміны, вясці размовы пра старынкi» (Якуб Колас).

Цікава паказаны вясковы побыт. І ў пару дэтэктыўных тэлесерыялаў сцэпанешся, чытаючы пра тое, як змагаецца за жыццё прыгавораны для перадакалядкага забойцы вярнуць...

Адзін з асноўных герояў паэмы — прырода роднага для паэта пушчанскага краю ў розныя поры года. Тут вельмі многа адметных, скурпулёзна вымаляваных дэталей, якія не могуць не захапляць. Аўтар з любоўю апісвае крынічку, што «бязжыць гарэзліва, як быццам да рэчкі ў скварны дзень дзіцяцка», качанятак, што смешна дрыгаюць ножкамі паміж аеру ў затоцы. А колькі паэтычных думак нараджаецца, калі «пасці аблокi», лежачы пасярод сланечнікавага поля (адзін з пятнаццаці раздзелаў так і называецца — «Сланечнікі»), ці, не адрываючыся, любавачца навальніцай! Усяго толькі некалькі заключных радкоў з аднайменнага раздзела:

*Цішэе вецер і знікае —
Аб сосны патрапаў крыло, —
І хмара, чорная ды злая,
Сплывае, як і не было.*

Браты ідуць з маці ў царкву, пасуць сатак на выгане, гуляюць з сабакам Жулікам, збіраюць грыбы ці вудзяць рыбу — паўсюдна прырода і як фон, на якім адбываецца дзеянне, і як аб'ект для захаплення. Яна ў творы — своеасаблівая ода роднаму краю.

Напрыканцы хачу сказаць, што «Шамятоўка» — матэрыял для дыскусіі пра свядомае і несвядомае, актыўнае і пасіўнае перайманне класічных традыцый у айчыннай літаратуры. У другой палове мінулага стагоддзя «Новая зямля» дапамагла цікаўнаму, няўрымсліваму пушчанскаму хлопчыку, будучаму паэту, больш пільна ўглядацца ў навакольны свет і людзей вакол сябе, каб праз паўвека гэтыя ўражанні ўвасобіліся ў «Шамятоўцы» — цікавай і змястоўнай паэме пра родны край.

Мікола СЯНКЕВІЧ

Будзьма з «Дзеясловам»!

Падпісачца на часопіс «Дзеяслоў» можна ў любым паштовым аддзяленні Беларусі і спраўна атрымаваць яго шэсць разоў на год. Індэкс для індывідуальных падпісчыкаў — 74813, Для ведамаснай падпіскі — 748132. Будзьма разам!

«Сусветная кніжная сталіца» 2021 года

Генеральная дырэктарка сусветнай арганізацыі «UNESCO» (установы Арганізацыі Аб'яднаных Нацый па пытаннях адукацыі, навукі і культуры) **Адры Азулаі** назвала «Сусветную кніжную сталіцу» 2021 года. Ёю стала сталіца Грузіі – Тбілісі.

ноўнай мэтай кніжнай сталіцы свету стане папулярнызацыя чытання і павышэнне даступнасці кніг для ўсіх сацыяльных узроўняў.

Кансультацыі камітэта па вылучэнні кандыдатуры «Сусветнай кніжнай сталіцы» складаецца з прадстаўнікоў Міжнароднай асацыяцыі выдаўцоў (IPA), Міжнароднай федэрацыі бібліятэчных асацыяцый (IFLA) і «UNESCO».

Праграма галоўных кніжных падзей 2021 года ў Тбілісі будзе праходзіць пад дэвізам «OK. Такім чынам, ваша наступная кніга...?» («Ok. So your next book is...?») і сфакусуецца на выкарыстанні сучасных тэхналогій у якасці магутных інструментаў для прасоўвання чытання сярод дзяцей і моладзі. Ас-

Невядомы раман Франсуазы Саган

Апублікаваны «страчаны» раман вядомай пісьменніцы і драматурга Франсуазы Саган (1935–2004), што сёлета стала найбуйнейшым літаратурным сюрпрызам у Францыі.

Няскончаная 200-старонкавая гісторыя была знойдзена сынам пісьменніцы – Дэнісам Вестхофам – у хатняй скрыні пасля смерці маці яшчэ ў 2004 годзе.

Як і дэбютны раман Франсуазы Саган, які працавітая пісьменніца напісала, калі ёй было ўсяго 17 гадоў, тэкст «Чатыры куты сэрца» ўяўляе лаканічны выклад жыцця французскага вышэйшага класа. Гэта незвычайны любоўны трохкутнік, у цэнтры якога знаходзіцца багаты бізнэсмэн Людовік Крэсон, які разбагацеў на вытворчасці гародніны. Але, як і сама Саган, ён трапляе ў жудасную аўтамабільную аварыю,

пасля якой становіцца ахвярай забытых любоўных адносін са сваёй сякрукхай.

Франсуаза Саган сама ледзь не памерла на піку сваёй папулярнасці ў 1957 годзе, калі разбілася на спартовай машыне «Aston Martin» і ўпала ў кому. Аднак нават пасля жудаснай аварыі яна паехала з Парыжа ў Монтэ-Карла на сваім іншым аўто «Jaguar», каб гуляць у азарт-

ныя гульні за сталамі казіно. Бісексуальная геданістка, маладая Саган агаломшвала не толькі парыжскае грамадства, з якога выйшла, але і ўвесь літаратурны свет.

Вядомы фатограф Дэніс Вестхоф прызнаўся, што знайшоў рукапіс, які складаецца з дзвюх частак, пасля смерці маці. Ён апісаў гэтую знаходку як «цуд» – падчас серыі судовых баталій за матчыну маёмасць, якая была «канфіскавана, прададзена, перададзена або набыта сумніўнымі спосабамі».

У прадмове да кнігі ён прызнаецца, што раней прыносіў тэкст рэдактару Франсуазы Саган (цяпер нябожчыку), які не захацеў публікаваць яго. Але сын пісьменніцы вырашыў сам дапрацоўваць рукапіс, дадаючы прапушчаныя словы, а часам і цэлыя абзацы. Вестхоф сказаў, што «неабходна было ўнесці выпраўленні, імкнучыся не змяняць стыль ці тон рамана».

Знакамітыя і багатыя

Дзясятка найпаспяховай пісьменнікаў

1. Пальма першынства ў неабвешчанай намінацыі «Найбагатая і вядомая» належыць **Джоан Роўлінг**, якая за літаратурную працу змагла атрымаць больш за 1 мільярд даляраў.

Самая высокааплатная аўтарка ў свеце таксама з'яўляецца і адной з самых дасведчаных у бізнэсе (ці, прынамсі, мае такіх прадзюсэраў-кансультантаў). Дзякуючы стварэнню чароўнага свету, апісанага ў рамане пра Гары Потэра, Джоан Роўлінг не толькі запаланіла ўяўленні мільянаў чытачоў ва ўсім свеце, але і стварыла велізарную камерцыйную імперыю ў літпрацэсе. У свае пяцьдзясят чатыры гады аўтарка мае прыбытак не толькі ад кніг (уключаючы п'есы і розныя «пабочныя прадукты»), але і папаўняе рахункі за кошт прасоўвання іншай тэматычнай прадукцыі, тэматычных паркаў ды, вядома ж, надзвычай папулярных экранізацый фільмаў, а гэта азначае, што толькі ў 2018 годзе капітал Роўлінг папоўніўся на пяцьдзясят чатыры мільёны даляраў. Джоан Роўлінг сёлета працавала над пастаноўкай «Фантастычных стварэнняў: злчынстваў Грын-дэвальда», а таксама пісала (пад псеўданімам Раберта Гэлбрэйт) фантастыку для дарослых, якая не адносіцца да легендарнай «патэрыяны».

2. Былы студэнт юрыдычнага факультэта, які стаў лірыкам і хіпі, **Паўло Каэль** мае на сваіх банкаўскіх рахунках каля паўмільярда даляраў. Ён напісаў некалькі раманаў у 1980-х гадах у сваёй роднай Бразіліі. Адзін з іх, «Алхімік», заставаўся адносна невядомым на працягу некалькіх гадоў, пакуль «Harper

Collins» не перавыдала яго ў 1994 годзе. Раман хутка стаў класікай і адразу ж здабыў міжнародную славу, што прывяло да новых публікацый і прызнання крытыкаў. З таго часу Каэль супрацоўнічаў у многіх творчых праектах на розных узроўнях і працягвае пісаць на партугальскай мове (яго апошні раман «Хіпі» быў апублікаваны ў красавіку 2018 года). Ён працуе і над тэлевізійнымі адаптацыямі некаторых сваіх твораў. Так што, магчыма, у хуткім часе свет убачыць чарговы шэдэўр аўтара, але ўжо на экране тэлевізараў.

3. Майстар жахаў **Стывен Кінг** змог зарабіць літаратурай каля 400 мільёнаў даляраў. Ён праславіўся на ўвесь свет сваімі творамі, адаптаванымі ў фільмы жахаў: «Кэры», «Ззянне», «Яно», а таксама фэнтэзіі з гісторыямі з захапляльнымі сюжэтамі: «Цёмная вежа», «Лавец сноў» і «Беглы чалавек». Глядач мог не раз назіраць на вялікіх экранах і такія легендарныя фільмы, як «Падтрымайце мяне» і «Уцёкі з Шоўшэнка», знятыя па серыі кароткіх аповядаў аўтара. Кінг вядомы сваёй дабрачыннасцю і палітычнай актыўнасцю, а таксама тэлевізійнымі працамі ды музычным супрацоўніцтвам, цешачы армію прыхільнікаў новымі шэдэўрамі.

4. Каралева рамантычнага жанру **Нора Робертс** зарабіла 390 мільёнаў даляраў. Яна пачала сваю літаратурную кар'еру як «маці, якая сядзіць дома і нудзіцца». Пасля шматлікіх адмоваў ад выдавецтваў яна, нарэшце, змагла апублікаваць свой дэбютны твор «Ірландскія чыстакроўныя» ў 1981 годзе.

3 тых часоў аўтарка атрымала мноства ўзнагарод, а яе шматлікія раманы былі адаптаваныя для тэлевізійных фільмаў. Варта згадаць, што яе чарговы твор «Of Blood and Bone» пабачыў свет у снежні 2018 года.

5. На рахунку **Даніэлы Стыл** 165 апублікаваных раманаў і 375 мільёнаў даляраў. На сённяшні дзень «у арсенале пісьменніцы» пяць шлюбаў і шмат дзяцей, якія натхнялі да пабудовы «выкручак» сюжэтаў. Былы рэкламны капірайтэр, яна выдумляла розныя гісторыі, пісала іх у вольны ад працы час. А затым, у 1972 годзе, ёй удалося апублікаваць свой першы раман. І нягледзячы на тое, што ў свае семдзесят два гады яна так і не атрымала прызнання крытыкаў за свае творы, гэта не паўплывала на яе папулярнасць сярод чытачоў. Пісьменніца працягвае публікаваць некалькі раманаў кожны год – і атрымліваць за гэта немалыя ганарары.

6. **Джэймс Патэрсан**, чалавек, які цяпер у многіх на слыху, былы дырэктар па маркетынгу, апублікаваў свой першы раман у 1976 годзе. З таго часу кніга з'яўляецца «асновай» мастацкай літаратуры ў ЗША і рэкардсманам бэстсэлерам па версіі аўтарытэтнага выдання «New York Times». Па ўсім свеце прададзены дзясяткі мільёнаў кніг Джэймса Патэрсана. За што ён і змог зарабіць 310 мільёнаў даляраў. У свае семдзесят два гады пісьменнік здабыў мноства прыхільнікаў і здароснікаў, у тым ліку і ў асобе крытыкаў, якія скептычна ставяцца да таго факту, што большая частка яго тэкстаў напісана ў саўтарстве. Можна згадаць і нядаўняе су-

працоўніцтва з экс-прэзідэнтам ЗША Білам Клінтанам. Тым не менш, аўтар увесь час з'яўляецца на тэлебачанні, а яго кнігі працягваюць прадавацца.

7. Былы адвакат па крымінальных справах **Джон Грышэм** мае ў сваіх «кішэнях» 200 мільёнаў даляраў. Большая частка яго твораў была заснаваная на рэальных падзеях, звязаных з судовымі пасяджэннямі і не толькі. Яго творы перакладзены на 42 мовы свету. А дэбютны англамоўны раман аўтара «Час забіваць» пасля 28 адмоваў быў выдадзены ў 1988 годзе ўсяго пяцітысячным накладам. Сёння ж юрыдычныя і палітычныя трылеры Джона Грышэма лідзіруюць у спісах самых прадаваных кніг. А прарыў у кар'еры аўтара адбыўся ў 1989 годзе, калі згаданая кніга «Час забіваць» – гісторыя, заснаваная на сведчаннях ахвяры, якія пісьменнік пачуў у судзе, а затым адаптаваная ў фільме з Мэцью Макконах'ю і Сандрай Балак – набыла шырокі розгалас. З тых часоў яшчэ сем кніг пісьменніка атрымалі «галівудскую трактоўку» (перш за ўсё «Фірма» з Томам Крузам).

8. Стваральнік легендарных «Мурашак» **Роберт Лоўрэнс** Стайн здолеў зарабіць 200 мільёнаў даляраў. Серыя дзіцячых кніг жахаў была ім створана ў 1990-х гадах і пасля была адаптаваная ў тэлесерыял. А дзясяткі іншых серыялаў жахаў, знятых па матывах гісторыі сямідзесяціпяцігадовага пісьменніка, прывялі іх стваральніка да кultaвага статусу і значнага фінансавага даходу. Стайн працягвае пісаць у асноўным для дзяцей і падлеткаў.

9. 200 мільёнаў даляраў мае і **Джэфры Арчэр**. Ён – член Палаты лордаў, раней з'яўляўся

членам парламента ў сваёй роднай Вялікабрытаніі і на працягу ўсёй кар'еры абвінавачваўся ў «брудным» гандлі і паклёпах. Судовыя працэсы і фінансавыя скандалы зрабілі Арчэра парламентарыя банкрутам – і прымусілі яго змяніць палітыку на літаратарства, каб хоць неяк папоўніць «апусцелыя рахункі і кішэні». У выніку гэтай вымушанай змены кар'еры Арчэр напісаў шэраг раманаў, кароткіх аповядаў і п'ес, а таксама трылогію з дзённікаў, якія распавядаюць аб часе, праведзеным у турме за ілжэсведчанне. Яго чарговы раман пад назвай «Heads You Win» пабачыў свет у лістападзе 2018 года.

10. **Дэн Браўн** таксама не застаўся «збоку» і заняў дзясяткі радок у спісе найбагатых літаратараў свету, зарабіўшы 160 мільёнаў даляраў. Хто б мог падумаць, што колішні музыкант, які вырашыў прысвяціць сябе літаратуры, дасягне такіх папулярных вышыняў у такім няпростым рамястве. Ягоным дэбютам стала кніга «Лічбавая крэпасць». У 2000 годзе выйшаў першы з яго раманаў пра Роберта Лэнгдана «Анэлы і дэмань». У 2003 годзе – другі, упадабаны многімі, раман «Код да Вінчы». Нягледзячы на дрэнныя водгукі, шматлікія недакладнасці ў творы і абвінавачванні ў плагіяце, гэтая кніга стала самым прадаваным бэстсэлерам года. У выніку, пасля ашаламляльнай папулярнасці, была серыя высокабюджэтных галівудскіх кінаадаптацый, якія з'явіліся на вялікіх экранах па ўсім свеце.

У падрыхтоўцы старонкі выкарыстаны матэрыялы «Agence France-Presse», novostiliteratury.ru, CNN і «The Associated Press».